

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

Інститут економіки та бізнес-освіти

Кафедра економіки та цифрового бізнесу

Спеціальність 051 «Економіка»

Форма навчання заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Тимошенко Аліни Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

на тему: **Оцінка конкурентоспроможності регіонів України**

Науковий керівник к.е.н.
(наук. ступінь, вчене звання)

(підпис)

Голікова К.П.
(прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту в ЕК

Протокол засідання кафедри

від 09.06. 2025 р. №12

В.о. завідувача кафедри _____
(підпис)

В.М. Радько, к.е.н., доцент

(ініціали, прізвище, наук. ступінь, вчене звання)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕС-ОСВІТИ
(повне найменування вищого навчального закладу)

Кафедра економіки та цифрового бізнесу
Освітній ступінь бакалавр
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____ **В.М. Радько**

“07” квітня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА ЗДОБУВАЧУ

Тимошенко Аліні Сергіївні

1. Тема роботи Оцінка конкурентоспроможності регіонів України

Науковий керівник роботи _____ Голікова К.П., к.е.н.,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом вищого навчального закладу від «04» квітня 2025 р. № 151-ст

2. Строк подання здобувачем роботи 31.05.2025р.

3. Зміст кваліфікаційної роботи бакалавра, об'єкт, предмет та мета дослідження:

Розділ 1. Теоретико-методичні основи оцінки конкурентоспроможності регіонів

Розділ 2. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України

Розділ 3. Напрямки підвищення конкурентоспроможності регіонів України

Об'єкт дослідження: регіональні економічні системи України, які характеризуються соціально-економічним розвитком та рівнем конкурентоспроможності.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні підходи, показники та механізми оцінки конкурентоспроможності регіонів України в умовах соціально-економічних трансформацій.

Мета кваліфікаційної роботи бакалавра – полягає в оцінці рівня конкурентоспроможності регіонів України з урахуванням сучасних соціально-економічних трансформацій, а також у формуванні пропозицій щодо її підвищення на основі кластерного аналізу та принципів смарт-спеціалізації.

4. Дата видачі завдання 04.04.2025р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапів роботи	Відмітка керівника про виконання етапів (дата, підпис)
1	Підготовка розділу 1	до 28.04.2025р.	виконано
2	Підготовка розділу 2	до 16.05.2025р.	виконано
3	Підготовка розділу 3	до 30.05.2025р.	виконано
4	Реєстрація завершеної дипломної роботи	до 31.05.2025р.	виконано
5	Отримання відгуку від наукового керівника	03-04.06.2025р.	виконано
6	Отримання зовнішньої рецензії	05-06.06.2025р.	виконано
7	Перевірка кваліфікаційної роботи на плагіат	02-09.06.2025р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи на кафедрі	03.06.2025р.	виконано
9	Допуск кафедрою кваліфікаційної роботи до захисту	09.06.2025р.	виконано
10	Підготовка студента до захисту в ЕК	до 17.06.2025р.	

Завдання підготував науковий керівник

Голікова К.П.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Завдання одержав здобувач

(підпис) Тимошенко А.С.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Тимошенко А.С. Оцінка конкурентоспроможності регіонів України.

– Рукопис.

Кваліфікаційна робота бакалавра за спеціальністю 051 «Економіка». Державний університет економіки і технологій. Кривий Ріг, 2025.

Бакалаврська робота присвячена дослідженню та оцінці конкурентоспроможності регіонів України в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, спричинених, зокрема, воєнними діями. Актуальність теми зумовлена необхідністю розробки єдиних підходів до оцінки та управління конкурентоспроможністю регіонів для забезпечення відновлення економіки, зменшення регіональних диспропорцій та інтеграції України до європейського економічного простору.

У роботі розкрито сутність та значення конкурентоспроможності регіону, проаналізовано різні теоретико-методологічні підходи до її оцінки, а також вивчено зарубіжний досвід. Особливу увагу приділено аналізу трансформацій соціально-економічного розвитку України в умовах війни та їх впливу на регіональну конкурентоспроможність. Застосовано комплексний методологічний підхід, що включає системний, статистичний та кластерний аналіз, а також порівняльний аналіз. Проведено оцінку рівня конкурентоспроможності регіонів за ключовими показниками та здійснено їх кластеризацію. Визначено стратегічні орієнтири підвищення конкурентоспроможності регіонів, включаючи дослідження джерел фінансування реалізації пріоритетів смарт-спеціалізації.

Результати дослідження надають практичні рекомендації для ефективного управління конкурентоспроможністю регіонів, що сприятиме їх сталому розвитку та адаптації до сучасних викликів.

Ключові слова: конкурентоспроможність регіону, регіональний розвиток, кластерний аналіз, смарт-спеціалізація, соціально-економічні трансформації, інвестиційна привабливість.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ	10
1.1. Сутність та значення конкурентоспроможності регіону	10
1.2. Основні підходи та методи оцінки регіональної конкурентоспроможності	17
1.3. Зарубіжний досвід оцінювання конкурентоспроможності регіонів	24
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	28
2.1. Оцінка трансформацій соціально-економічного розвитку України в мовах війни	28
2.2. Оцінка рівня конкурентоспроможності регіонів України за ключовими показниками	36
2.3. Кластеризація регіонів України за рівнем конкурентоспроможності	46
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	59
3.1. Стратегічні орієнтири підвищення конкурентоспроможності регіонів України	59
3.2. Джерела фінансування реалізації пріоритетів смарт-спеціалізації в регіонах України як напрямок підвищення їх конкурентоспроможності	69
Висновки до розділу 3	80
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації та посилення міжрегіональної конкуренції питання забезпечення конкурентоспроможності регіонів набуває особливої актуальності. Регіон виступає не лише як територіальна одиниця, а як динамічна система, здатна до саморозвитку та адаптації в умовах нестабільного середовища. Рівень його конкурентоспроможності визначає загальну соціально-економічну стабільність країни, якість життя населення та перспективи сталого розвитку.

Актуальність теми зумовлена необхідністю оцінки конкурентоспроможності регіонів України у контексті поточних соціально-економічних викликів, зокрема воєнних дій, які суттєво впливають на економічні процеси, структуру виробництва, інвестиційну привабливість та демографічну ситуацію. Забезпечення ефективного управління конкурентоспроможністю регіонів є ключовим фактором для відновлення економіки, зменшення регіональних диспропорцій, підтримки соціальної стабільності та інтеграції України в європейський економічний простір. Відсутність єдиного підходу до оцінки та управління конкурентоспроможністю підкреслює важливість наукового пошуку та розробки практичних рекомендацій, що враховують специфіку українських регіонів та їх потенціал.

Наукові підходи до управління конкурентоспроможністю регіонів розглядають її як комплексну категорію, що охоплює потенціал території, здатність до інновацій, ефективність використання ресурсів та результативність управлінських рішень. Відсутність універсальної теорії регіональної конкурентоспроможності зумовлює розмаїття концептуальних підходів і методологічних підстав оцінювання цього феномена. Разом з тим, дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема І. Ансоффа, М. Портера, Й. Шумпетера, М. Кизима, О. Тридіда, В. Пономаренка та інших,

дозволяють сформуванню системних уявлень про чинники та механізми формування конкурентних переваг регіонів.

У контексті сучасних викликів, зокрема збройної агресії проти України, проблема збереження та зміцнення конкурентоспроможності регіонів постає не лише як економічна, а як стратегічна. Порушення ланцюгів виробництва, переміщення трудових ресурсів, руйнування інфраструктури — усе це створює нові умови для функціонування регіонів та потребує перегляду підходів до оцінки їхньої конкурентоспроможності. У зв'язку з цим виникає необхідність у системному аналізі поточних змін, виявленні зон ризику та можливостей, а також розробці стратегічних орієнтирів відновлення та зростання.

Мета дослідження полягає в оцінці рівня конкурентоспроможності регіонів України з урахуванням сучасних соціально-економічних трансформацій, а також у формуванні пропозицій щодо її підвищення на основі кластерного аналізу та принципів смарт-спеціалізації.

Об'єкт дослідження: регіональні економічні системи України, які характеризуються соціально-економічним розвитком та рівнем конкурентоспроможності.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні підходи, показники та механізми оцінки конкурентоспроможності регіонів України в умовах соціально-економічних трансформацій.

Завдання роботи:

- розкрити сутність та значення конкурентоспроможності регіону;
- вивчити основні підходи та методи оцінки регіональної конкурентоспроможності;
- проаналізувати зарубіжний досвід оцінювання конкурентоспроможності територій;
- оцінити трансформації соціально-економічного розвитку України в умовах війни;

- провести оцінку рівня конкурентоспроможності регіонів за ключовими показниками;
- здійснити кластеризацію регіонів України за рівнем конкурентоспроможності;
- визначити стратегічні орієнтири підвищення конкурентоспроможності регіонів України;
- дослідити джерела фінансування реалізації пріоритетів смарт-спеціалізації в регіонах України як напрямок підвищення їх конкурентоспроможності.

Методи дослідження. Для комплексного вивчення конкурентоспроможності регіонів використовується багатоплановий методологічний підхід, який включає:

- аналіз і синтез — для вивчення теоретичних основ та структуризації знань про конкурентоспроможність регіонів;
- системний підхід — для розгляду регіону як складної соціально-економічної системи з урахуванням взаємозв'язків її складових;
- статистичний аналіз — для обробки великих масивів соціально-економічних даних, виявлення тенденцій і закономірностей;
- кластерний аналіз — для групування регіонів за рівнем конкурентоспроможності, що дозволяє виділити типові групи та розробити адресні управлінські рішення;
- порівняльний аналіз — для зіставлення вітчизняного та зарубіжного досвіду в оцінці конкурентоспроможності регіонів;
- прогнозування і моделювання — для визначення перспектив розвитку та оцінки впливу різних сценаріїв на конкурентоспроможність;
- контент-аналіз нормативно-правових документів, стратегій розвитку та аналітичних звітів, що визначають політику регіонального розвитку.

Інформаційна база дослідження: офіційна статистика Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Міністерства розвитку економіки,

торгівлі та сільського господарства України, наукові публікації провідних українських і зарубіжних вчених, результати досліджень міжнародних організацій, а також дані емпіричних досліджень, що проводилися в рамках наукової роботи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ

1.1. Сутність та значення конкурентоспроможності регіону

Тлумачення категорії конкурентоспроможність змінюється залежно від поставлених цілей і завдань аналізу, що зумовлює необхідність врахування особливостей учасників ринкових відносин – інвесторів, партнерів, конкурентів та інших. При цьому важливо також враховувати масштаб діяльності – як національний, так і міжнародний рівні.

Найчастіше визначення конкурентоспроможності зосереджується на її поточному стані, без достатнього врахування факторів майбутнього впливу або тенденцій змін у перспективі. У таких випадках питання покращення конкурентних позицій, умов для цього та їх особливостей залишаються поза увагою.

Для деяких суб'єктів ринку поняття конкурентоспроможності є складним для практичного застосування через відсутність адаптованих підходів до її вимірювання. Це призводить до використання невідповідних показників і критеріїв, що унеможлиблює об'єктивну оцінку фактичного рівня конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність не є універсальним поняттям, оскільки для різних учасників ринку воно передбачає застосування відмінних стратегій і механізмів її досягнення. У зв'язку з постійними трансформаціями економічної та соціальної систем, зміст цього поняття також змінюється. Без оновлення підходів та включення сучасних елементів категорія втрачає свою аналітичну цінність.

Проведений порівняльний аналіз праць українських і зарубіжних науковців щодо регіональної конкурентоспроможності дозволяє виокремити найбільш поширені критерії, які автори вважають ключовими

характеристиками цієї категорії. До них, зокрема, належать:

- Забезпечення високого рівня життя мешканців регіону;
- Зростання валового регіонального продукту на одну особу;
- Ефективна реалізація економічного потенціалу території;
- Формування сприятливого середовища для започаткування та ведення бізнесу з утриманням конкурентних позицій на ринку;
- Виробництво конкурентоспроможних товарів і послуг, здатних витримати тиск як внутрішньої, так і зовнішньої конкуренції;
- Підвищення інвестиційної привабливості регіону;
- Активне впровадження інновацій у господарське життя регіонів.

На основі виокремлених критеріїв можна прослідкувати різні підходи економістів до трактування сутності конкурентоспроможності регіону, які умовно поділяються на три основні групи. Перша група дослідників розглядає конкурентоспроможність регіону як його спроможність ефективно функціонувати на товарних ринках у конкурентному середовищі. Проте цей підхід фактично зводить аналіз до рівня підприємства як суб'єкта конкуренції. Варто зауважити, що сам по собі успіх підприємств не завжди є свідченням високої загальної конкурентоспроможності регіону як територіального утворення.

Друга концепція зосереджена на спроможності регіональної економіки забезпечувати зростання рівня життя населення. У цьому випадку в центрі уваги перебуває населення як об'єкт конкуренції. Водночас таке розуміння є дещо звуженим, адже орієнтація виключно на добробут населення не охоплює повного спектру чинників, що формують конкурентоспроможність регіону.

Третя позиція, на нашу думку, найбільш наближена до комплексного розуміння цього поняття. Вона передбачає, що конкурентоспроможність регіону полягає у його здатності формувати та ефективно використовувати власні конкурентні переваги для зміцнення позицій у суперництві з іншими регіонами. У цьому контексті ми пропонуємо трактувати конкурентоспроможність як спроможність території успішно конкурувати за

залучення та використання ресурсів, необхідних для забезпечення стабільного розвитку та розв'язання ключових соціально-економічних завдань. Детальні характеристики цього поняття представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Сутність поняття «конкурентоспроможність регіону» за різними авторами

№	Сутність економічної категорії	Автор
1	2	3
Конкурентоспроможність як здатність витримувати конкуренцію на товарних ринках (конкурентоспроможність підприємств)		
1	Конкурентоспроможність регіону - це регіональна здатність продавати свої товари, які відповідають міжнародним стандартам за результатами діагностичної оцінки	Рове Мейсон
2	Конкурентоспроможність регіону - це здатність території виробляти продукцію та надавати послуги, які відповідають вимогам зарубіжних ринків, і одночасно підтримувати високий і стабільний рівень доходів населення	Д.Н. Колькин
3	Конкурентоспроможність регіону - продуктивність (продуктивність) використання регіональних продуктів, і в першу чергу, робочої сили і капіталу, порівняно з іншими регіонами, яка реалізується у величині валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення, а також в його динаміці	М. Портер
4	Конкурентоспроможність регіону - здатність витримувати конкуренцію на певному ринку	Л.И. Ушвицкий
5	Конкурентоспроможність регіону - це його здатність виступати на ринку нарівні з конкуруючими суб'єктами	А.В. Ермишина
6	Конкурентоспроможність визначає діагностичну спроможність регіону витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними регіонами на конкретному (внутрішньому або зовнішньому) ринку	Р.А. Фатхутдинов
Конкурентоспроможність як здатність до підвищення рівня життя населення (конкурентоспроможність населення)		
7	Конкурентоспроможність регіону - це здатність регіональних органів до підвищенню рівня життя населення шляхом залучення інвестицій у бізнес-середу, розвитку більш перспективних галузей економіки, інфраструктури тамалого бізнесу	М.В. Винокурова
8	Конкурентоспроможність регіону - це роль і місце регіону серед інших регіонів Росії щодо здатності: забезпечити високий рівень добробуту населення і реалізувати наявний економічний потенціал (у його виробничій, фінансовій, трудовій, інвестиційній, інноваційній, ресурсно-сировинній та інших складових)	А. Воротников
9	Конкурентоспроможність регіону - це здатність забезпечити високий рівень життя населення і доходу власникам капіталу, а також ефективно використовувати наявний в регіоні економічний потенціал при виробництві товарів і послуг	И.П. Данилов
10	Конкурентоспроможність регіону - здатність регіону створити новий стандарт якості життя населення	Г.П. Петропавлова
11	Конкурентоспроможність регіону - здатність регіональної економіки забезпечувати зростання добробуту населення регіону в умовах відкритої економіки	Ю.А. Скопин
12	Конкурентоспроможність регіону забезпечується, насамперед, через підвищення якості життя населення і вимагає реалізації відповідних заходів, найбільшою мірою відбиваються на підвищенні рівня життя населення	Е.В. Гуторин
13	Конкурентоспроможність регіону визначається його роллю і місцем в економічному просторі РФ, здатністю забезпечити високий рівень життя населення і можливість реалізувати наявний у регіоні потенціал	В.Е. Андреев
14	Конкурентоспроможність регіону - здатність забезпечити високий рівень життя населення і можливість реалізувати наявний у регіоні економічний потенціал (фінансовий, виробничий, трудовий, інноваційний, ресурсно-сировинний)	Б.А. Чуб

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Конкурентоспроможність як здатність виявляти, створювати, використовувати конкурентні переваги		
15	Під конкурентоспроможністю регіону розуміється, насамперед, наявність і реалізація конкурентного потенціалу даного регіону. При цьому конкурентний потенціал є багатоплановим і формується як різноманітні характеристики можливості участі регіону в конкурентних відносинах, взаємодіючи з іншими країнами світу. Конкурентоспроможність в названому вище сенсі слова описується такими характеристиками, як конкурентні переваги регіону в найрізноманітніших сферах і галузях економіки і соціальної сфері, умови існування регіону (клімат, географічне положення), наявність природних багатств, інтелектуальний рівень розвитку населення	В.И. Видяпин, М.В. Степанов
16	Конкурентоспроможність регіону являє собою здатність регіону виявляти, створювати, використовувати конкурентні переваги для утримання або поліпшення своєї позиції серед регіонів	Н.Я. Калюжнова
17	Конкурентоспроможність регіону може бути реалізована тільки за допомогою управління конкурентними перевагами суб'єктів ринкової діяльності регіону (підприємства, організації)	М.Н. Нагорская И.Н. Подсмашная
18	Конкурентоспроможність регіону являє собою успішну реалізацію комплексу конкурентних переваг в процесі жорсткої боротьби (конкуренції) за (людські, фінансові, природні і т.д.) ресурси з метою забезпечення більш високого економічного і соціального рівня життєдіяльності території	Е.Н. Тихомирова С.И. Чаплыгин
19	Регіональну конкурентоспроможність можна визначити як здатність регіону створювати і розвивати конкурентні переваги	Ю.В. Томина
Комплексне трактування конкурентоспроможності регіону		
20	Конкурентоспроможність регіону включає три основоположні аспекти: - Необхідність досягнення високого рівня життя населення (конкурентоспроможність на ринку праці або конкурентоспроможність, що забезпечується населенням); - Ефективність функціонування господарського механізму регіону (конкурентоспроможність на ринку товарів або конкурентоспроможність, забезпечується виробництвом); - Інвестиційна привабливість (конкурентоспроможність на ринку капіталу або конкурентоспроможність фінансів)	В.Н. Парахина

Джерело: узагальнено автором за даними [1-6, 13,33, 37-39, 61,62,64]

Варто також зауважити, що регіональна конкуренція виходить за межі виключно економічного виміру. Вона охоплює політичні, соціальні, екологічні, культурні й навіть законодавчі аспекти. Сукупність інтересів регіонів разом із їхніми ресурсними можливостями обумовлює успішність у тих чи інших сферах діяльності. Особливістю конкурентної боротьби між регіонами є те, що вона допускає, а іноді й заохочує, використання позитивного досвіду інших учасників. Це пояснюється тим, що підвищення конкурентоспроможності одного регіону не обов'язково відбувається за рахунок зниження позицій інших. Навпаки, йдеться про паралельне зростання та утримання досягнутого рівня ефективності за різними напрямками. У цьому сенсі регіональна конкуренція має характер колективного розвитку, коли

кожен учасник прагне індивідуального успіху без шкоди іншим, що принципово відрізняє її від конкуренції між товарами, підприємствами чи державами.

Аналіз наукових джерел [1–20] дозволяє зробити низку узагальнень і висновків, зокрема:

1. Серед дослідників, які вивчають проблеми конкурентоспроможності регіонів, відсутня єдина позиція щодо визначення цієї категорії та її змістового наповнення.

2. Переважна більшість авторів, розглядаючи поняття конкурентоспроможності регіону, наголошують на важливості наявності конкурентних переваг. Однак у трактуванні переліку та ієрархії цих переваг спостерігаються суттєві розбіжності.

3. Деякі вчені ототожнюють поняття конкурентоспроможності регіону з галузевою конкурентоспроможністю, що є не зовсім коректним. Насправді галузева конкурентоспроможність є лише одним з компонентів загальної конкурентоспроможності регіону.

4. При інтерпретації терміна «конкурентоспроможність регіону» одні надають йому змістову характеристику, інші – розглядають з функціональної точки зору.

Глибоке розуміння сутності категорії «конкурентоспроможність регіону» є основою для ефективного опанування механізмів її формування. Крім того, чітке теоретичне обґрунтування дає змогу більш результативно вирішувати практичні питання, пов'язані з підвищенням конкурентного потенціалу території.

Дослідження виконано із застосуванням системного підходу, оскільки конкурентоспроможність виступає як цілісна система, що включає структурні елементи, ієрархічні рівні, взаємозв'язки та багаторівневність. Такий підхід передбачає послідовний аналіз складових, що зумовлений причинно-наслідковими зв'язками і дає змогу досягнути комплексного результату. Основна логіка системного підходу: ціль – засоби її досягнення – необхідні

ресурси.

На основі проведеного аналізу теоретичних і практичних підходів можна виокремити ключові характеристики конкурентоспроможності регіону:

- Порівняльність – конкурентні можливості регіону оцінюються у зіставленні з іншими реальними конкурентами;
- Територіальна прив'язка – конкурентоспроможність виявляється в межах певного ринку або галузі, де регіон може бути лідером або навпаки, відставати;
- Змінність у часі – конкурентна позиція регіону може змінюватися залежно від періоду, тобто вона не є постійною;
- Орієнтація на об'єкт – передбачає визначення сукупності параметрів, які формують конкурентні позиції регіону;
- Наявність ключової ознаки – виділення домінуючої характеристики, яка забезпечує унікальні переваги регіону;
- Комплексність оцінювання – визначення конкурентоспроможності має ґрунтуватися на інтегральних показниках, що враховують сукупність найрепрезентативніших індикаторів;
- Урахування зовнішніх і внутрішніх чинників – важливо враховувати весь спектр впливів, які визначають або можуть визначити конкурентні позиції;
- Контекстуальність – конкурентоспроможність розглядається в контексті певного економічного чи соціального середовища;
- Системний характер – передбачає взаємозв'язок усіх складових, які формують конкурентну спроможність регіону, а також їхній взаємовплив.

Формування та узагальнення ключових критеріїв, що розкривають суть поняття «конкурентоспроможність регіону», може бути здійснено з використанням методології системного аналізу, основою якої є системний підхід. Цей підхід передбачає структурований та послідовний підхід до вивчення проблеми, де об'єкт дослідження розглядається як цілісна система.

Конкурентоспроможність регіону не лише виступає як прояв

економічної системи, але і є самостійною системною одиницею зі специфічними характеристиками, внутрішніми зв'язками та власною метою. Ця категорія дозволяє регіону ефективно конкурувати для досягнення різноманітних стратегічних цілей – економічних, соціальних, екологічних тощо.

Регіональна конкурентоспроможність, як система, має характерні системні ознаки:

- Цілеспрямованість – система має визначені цілі, завдання та орієнтири результативності, а також піддається управлінському впливу.
- Складність – система включає велику кількість взаємопов'язаних компонентів, які взаємодіють як між собою, так і з факторами зовнішнього середовища (зокрема: національний рівень розвитку економіки, географічне положення, наявність сформованих виробничих кластерів тощо).
- Подільність – передбачає наявність підсистем, виділених за певними критеріями. Наприклад, за територіальним принципом – райони, громади; за функціональним – економічна, соціальна, екологічна підсистеми тощо.
- Цілісність – система володіє інтегративними характеристиками, які не притаманні окремим елементам, а виникають лише у взаємодії.
- Різноманітність – система складається з великої кількості автономних складових, що забезпечують її адаптивність і стійкість.
- Структурованість – характеризується стійкими зв'язками між елементами, чітким розподілом функцій та ієрархією.
- Ієрархічність – виявляється через послідовну побудову зв'язків між підсистемами, що формуються у просторі та часі у відповідь на зовнішні впливи.

На основі аналізу наукових джерел і врахування перерахованих характеристик, поняття "конкурентоспроможність регіону" можна визначити як інтегральне системне утворення, що відображає сукупність конкурентних переваг регіону порівняно з іншими територіями. Ці переваги базуються на

економічних, виробничих, інвестиційних, фінансових, інноваційних та інших параметрах, взаємопов'язаних між собою, і забезпечують стійку позицію регіону в конкретній сфері протягом певного періоду часу з урахуванням впливу зовнішнього середовища.

Запропоноване визначення вирізняється своєю комплексністю та врахуванням ключових системних властивостей: часових, просторових, предметних, атрибутивних, відносних тощо.

Конкурентоспроможність регіону — це складне, багатовимірне явище, що охоплює поєднання переваг у різних сферах – економіці, технологіях, інноваціях, інвестиціях, людському капіталі, ринковій активності тощо. Саме сукупність цих факторів забезпечує регіону конкурентну перевагу на визначених ринках у певний часовий проміжок.

Ефективне використання наявного ресурсного, науково-технічного, інноваційного та інвестиційного потенціалу, а також здатність адаптуватися або навіть випереджати зміни в зовнішньому середовищі – є основою формування регіональної конкурентоспроможності.

Рівень конкурентоспроможності регіону безпосередньо залежить від розвитку окремих галузей, загального стану національної економіки та наявності ефективного конкурентного середовища, яке визначає умови функціонування та характер взаємодії між усіма учасниками регіонального простору.

1.2. Основні підходи та методи оцінки регіональної конкурентоспроможності

Досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і її окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливе лише за умови створення дієвої та збалансованої системи регіонального розвитку.

Регіони класифікуються за низкою характеристик, зокрема за рівнем економічного зростання, щільністю населення, темпами його приросту, а також за напрямками спеціалізації та структурою господарської діяльності. Одним з найінформативніших і найбільш вживаних індикаторів, що дозволяє оцінити рівень розвитку регіону, є його конкурентоспроможність. Під конкурентоспроможним регіоном розуміють такий, чия економіка спроможна забезпечити позитивні якісні зміни для усіх суб'єктів господарювання та соціального середовища.

Насамперед, конкурентоспроможність проявляється у створенні сприятливих умов для задоволення життєвих потреб населення та підвищення якості життя. Вона виступає інтегральною характеристикою здатності регіональної економіки виробляти продукцію, конкурентну як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, та ефективно реалізовувати її у межах національного й міжнародного економічного простору.

Рівень конкурентоспроможності регіональної економіки визначається через систему властивостей, які забезпечують її участь у конкурентному середовищі. До таких характеристик належать: системний характер, динамічність розвитку, просторовий аспект, орієнтованість на досягнення цілей, структурна цілісність, багатофакторність, варіативність і комплексність.

Усі складові, що формують економічну конкурентоспроможність на регіональному рівні, тісно взаємодіють між собою та взаємовпливають. Формування конкурентоспроможної економіки передбачає як ефективне використання наявних ресурсів виробництва, так і активну роботу над створенням нових ресурсних можливостей з подальшим їх впровадженням у господарську діяльність.

Ключовим чинником у цьому процесі виступає здатність регіону не лише виявляти й реалізовувати наявні переваги, але й створювати нові конкурентні переваги, орієнтовані на довгостроковий розвиток.

Ключовими індикаторами ефективності реалізації конкурентних переваг

економіки регіону виступають: рівень добробуту населення, якість управління господарською діяльністю та інвестиційна привабливість території. Конкурентоспроможна регіональна економіка орієнтована на досягнення сталого розвитку, що передбачає збалансовану взаємодію економічних, соціальних, екологічних та політичних чинників з метою задоволення потреб як нинішніх, так і майбутніх поколінь [5].

Стійке зростання та розвиток регіонів неможливо забезпечити без належного рівня надання товарів і послуг у певний період. Водночас приріст валового регіонального продукту вважається основним макроекономічним показником, що відображає економічну динаміку регіону [6] (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Елементи конкурентоспроможності економіки регіону

Джерело: узагальнено автором за даними [12]

Кожна адміністративно-територіальна одиниця прагне досягти інтенсивного економічного зростання, що можливе за рахунок більш раціонального й ефективного використання наявного ресурсного потенціалу. Водночас слід враховувати, що зниження темпів економічного зростання не завжди свідчить про погіршення ситуації — навпаки, структурні та якісні перетворення в регіональній економіці можуть призводити до тимчасового

уповільнення темпів, оскільки часто потребують суттєвих інвестицій.

Регіональний розвиток доцільно розглядати як концептуальну модель, яка аналізує вплив господарської діяльності та функціонування ринків на конкретну територіально-географічну одиницю [6]. Що стосується економічного зростання загалом, то в економічній науці воно зазвичай трактується як збільшення обсягів виробництва товарів і надання послуг за певний часовий проміжок (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація чинників регіонального розвитку

Група чинників регіонального розвитку	Чинники регіонального розвитку
Чинники внутрішнього впливу	Економічний потенціал
	Природно-ресурсний потенціал
	Соціальні умови
	Рівень технологічного розвитку
	Інноваційно-інвестиційний потенціал
	Трудоресурсний потенціал
	Туристичний потенціал
Чинники зовнішнього впливу	Міжнародна економічна діяльність
	Політичні та правові умови
	Соціально-економічні умови
	Історичні умови
	Природні умови

Джерело: узагальнено автором за даними [7]

Розвиток регіону відбувається під впливом широкого спектра чинників, які доцільно згрупувати у дві основні класифікаційні категорії. Ґрунтовний аналіз цих факторів дозволяє встановити рівень їхнього впливу на соціально-економічну динаміку регіональної системи. Отримані результати слугують аналітичною базою для формування стратегічних рішень, спрямованих на забезпечення сталого розвитку території (див. рис. 1.2).

Аналіз вітчизняної методичної бази з оцінювання окремих аспектів конкурентоспроможності засвідчив, що питання теоретико-методичного характеру наразі знаходяться на етапі становлення та пристосування до конкретних умов.

Водночас в Україні досі не сформовано уніфікованого підходу до

оцінювання конкурентоспроможності регіонів, який би відповідав сучасним викликам і динаміці ринкових трансформацій.

У контексті реформування національної економіки загалом, а також із урахуванням специфіки регіонів як окремих господарських одиниць, запропоновано методичний підхід до оцінювання їхньої конкурентоспроможності. Цей підхід ґрунтується на дворівневій системі показників, що включає базові та спеціалізовані індикатори (рис. 1.2).

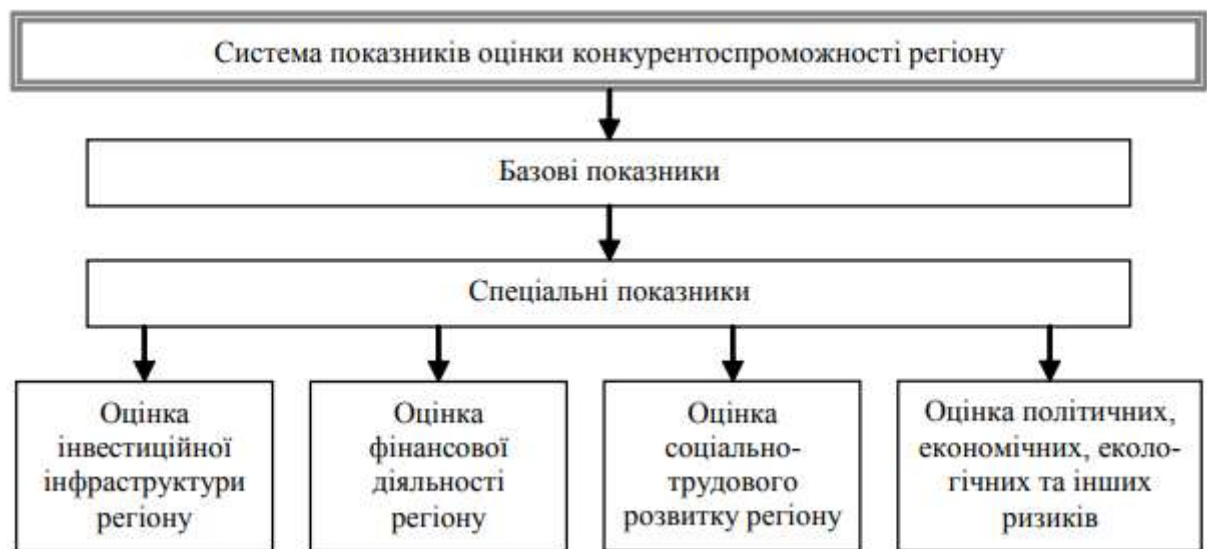

Рис. 1.2. Дворівнева система показників оцінки конкурентоспроможності регіону

Джерело: узагальнено автором за даними [3,26,32,39]

Базові (загальноекономічні) показники відображають загальний рівень соціально-економічного розвитку регіону (табл. 1.3).

Запровадження комплексного підходу до формування системи індикаторів дає змогу отримати об'єктивну картину конкурентоспроможності регіону відповідно до його стратегічних напрямів розвитку. Такий підхід дозволяє інтегрувати окремі показники, що характеризують різні аспекти конкурентоспроможності, у єдину логічну систему. При цьому важливо, щоб набір взаємопов'язаних індикаторів відповідав низці вимог: відображав ситуацію на регіональному рівні, був зрозумілим і зручним для аналізу, узгоджувався з національною статистичною системою, був придатним для міжнародних порівнянь і дозволяв здійснювати оцінювання в динаміці.

Таблиця 1.3

Базові показники оцінки конкурентоспроможності регіону

ПОКАЗНИКИ	ВРП на один. населення, грн.
	Питома вага ВРП регіону у ВВП України, %
	Інвестиції в основний капітал на один. населення, грн.
	Прямі іноземні інвестиції на один. населення, дол. США
	Питома вага інвестицій в основний капітал у ВРП, %
	Фондовіддача, грн. /грн.
	Продуктивність праці, грн. /особу
	Питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %
	Дохід, на один. населення, тис. грн.
	Питома вага безробітного населення до економічно активного населення віком 15-70 років, %
	Питома вага інвестицій в п'ятий технологічний устрій у загальному обсязі інвестицій в промисловості, %
	Обсяг реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %
	Коефіцієнт покриття експортом імпорту
	Рентабельність операційної діяльності підприємств, %
	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих робітників, грн.

Джерело: узагальнено автором за даними [3,28,32,39,50]

Спеціальні індикатори згруповані за напрямками оцінювання окремих складових регіонального потенціалу (табл. 1.4)

Таблиця 1.4

Спеціальні показники оцінки конкурентоспроможності регіону

Назва групи показників	Показник
1	2
Ефективність інвестиційної інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> – Кількість банківських установ (включаючи філії) на території регіону. – Кількість страхових компаній (та їхніх представництв). – Кількість товарних бірж (універсальних і спеціалізованих). – Кількість інвестиційних фондів і компаній, лізингових компаній, венчурних компаній. – Обсяг інвестицій у формування інвестиційних Інтернет-сайтів (порталів), форумів, ярмарок, виставок. – Кількість користувачів мережі Інтернет. – Покриття регіону мобільним зв'язком. – Кількість отриманих патентів на винаходи від юридичних осіб.
Ефективність фінансової діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – Внески населення в національній валюті, на одиницю населення. – Внески населення в іноземній валюті, на одиницю населення. – Обсяг короткострокових кредитів, наданих комерційними банками суб'єктам господарювання. – Обсяг довгострокових кредитів, наданих комерційними банками суб'єктам господарювання. – Кількість зареєстрованих цінних паперів.

Продовження табл. 1.4

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> – Обсяг виконаних угод торговцями цінних паперів – Загальна балансова вартість фінансових вкладень інвестиційних / пайових фондів. – Вартість чистих активів інвестиційних/пайових фондів.
Ефективність соціально-трудового розвитку	<ul style="list-style-type: none"> – Кількість створених нових робочих місць. – Питома вага створених робочих місць у високотехнологічних сферах діяльності у загальній кількості створених робочих місць. – Рівень економічної активності населення (віковий ценз 15-70 років). – Питома вага працівників з вищою освітою. – Питома вага працівників, що пройшла курси підвищення кваліфікації. – Рівень безробіття по методології МОП, (дестимулятор). – Рівень працевлаштування (у % до кількості населення, зареєстрованого в Державній службі зайнятості). – Середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника. – Навантаження на одне вільне робоче місце стосовно кваліфікованих працівників. – Попит на кваліфікованих працівників
Рівень політичних, економічних, екологічних та інших ризиків	<ul style="list-style-type: none"> – Кількість зареєстрованих економічних злочинів на 10 тис. осіб (дестимулятор). – Питома вага підприємств зі шкідливими викидами, що перевищують гранично допустимі норми, в загальній кількості промислових підприємств. – Інвестиції в екологію та охорону навколишнього середовища. – Встановлені збитки й накладені штрафи за порушення природоохоронного законодавства (дестимулятор).

Джерело: узагальнено автором за даними [3,28,32,39]

Отже, можна зробити висновок, що конкурентоспроможність регіональної економіки виступає інтегрованим багатокomпонентним показником, який відображає рівень соціально-економічного розвитку території. Основою її формування є раціональне використання наявних конкурентних переваг. Економіка, що володіє високим рівнем конкурентоспроможності, спроможна забезпечити стабільний розвиток регіону. Подальші дослідження мають бути зосереджені на аналізі взаємозв'язку між економічним зростанням, розвитком регіону та його конкурентоспроможністю.

1.3. Зарубіжний досвід оцінювання конкурентоспроможності регіонів

У сучасному світі конкурентоспроможність територій — ключова умова їх сталого розвитку, привабливості для інвестицій, зростання добробуту населення та зміцнення позицій у глобальній економіці. Під територією у даному контексті розуміються не лише країни, а й регіони, міста, муніципалітети, агломерації, тобто будь-які просторово-економічні утворення, що мають адміністративно-економічну автономію або власну політику розвитку. Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє виявити ефективні інструменти аналізу конкурентоспроможності, адаптація яких до українських реалій може покращити якість регіонального управління та планування.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) є одним із найавторитетніших інструментів світового рівня є Індекс глобальної конкурентоспроможності, який з 2004 року щорічно публікується Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum). Методологія GCI охоплює 12 ключових «підпоказників» (пілонів), об'єднаних у чотири великі групи: інститути, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта; ефективність ринку праці; розвиток фінансового сектору; технологічна готовність тощо [22,63,65].

Особливістю цього індексу є його комплексність та орієнтація на інноваційні фактори зростання, що особливо актуально в умовах глобальної економіки знань. Дані збираються з відкритих статистичних джерел, а також за допомогою щорічного Executive Opinion Survey, що охоплює керівників підприємств із понад 140 країн.

Європейський індекс регіональної конкурентоспроможності (European Regional Competitiveness Index, RCI). У межах Європейського Союзу основним інструментом моніторингу розвитку регіонів є RCI, який розробляється Європейською комісією (DG REGIO). Він враховує близько 70 індикаторів, згрупованих у три блоки:

1. Основи – інституційна якість, інфраструктура, охорона здоров'я, базова освіта;

2. Ефективність – вища освіта, інновації, ефективність ринку праці;

3. Інновації – розвиток нових технологій, наукові дослідження, цифровізація.

RCI має високу територіальну деталізацію — рівень NUTS-2 (області, землі, провінції) — що дозволяє враховувати специфіку кожного регіону. Індекс формується раз на три роки і слугує підґрунтям для перерозподілу фінансових ресурсів у рамках політики згуртування ЄС.

3. Конкуреноспроможність міст у США. У США проводиться низка рейтингів, які оцінюють економічну динаміку та привабливість міських територій. Серед них найбільш впливовим є рейтинг Brookings Institution та U.S. Cities Competitiveness Index, що враховують:

- динаміку ВВП на душу населення;
- рівень інноваційної активності (патенти, стартапи, венчурні інвестиції);
- демографічні зміни;
- якість життя;
- діловий клімат [22,44].

Такі дослідження використовуються для розробки політик економічного розвитку, стратегій сталого міського планування, урбаністичних рішень.

4. Країни Східної Азії продемонстрували приклади економічного дива, базованого на чітко структурованій державній політиці конкуреноспроможності. У Сінгапурі ключовими чинниками успіху стали:

- висока якість державного управління;
- ефективна інфраструктура (логістика, цифрова трансформація);
- стратегічна підтримка пріоритетних галузей;
- ліберальна податкова система.

У Південній Кореї конкуреноспроможність оцінюється на основі індексу регіональної інноваційної ефективності, що включає витрати на

НДДКР, патентну активність, інноваційний експорт, а також індексу життєстійкості територій, що враховує здатність до адаптації в умовах глобальних викликів.

У Китаї запроваджено індекс конкурентоспроможності провінцій, що включає понад 100 показників, а також активно впроваджуються цифрові дашборди для моніторингу соціально-економічного розвитку в режимі реального часу.

Зарубіжний досвід свідчить про необхідність використання багаторівневих і багатовимірних моделей оцінювання конкурентоспроможності, які дозволяють враховувати:

- регіональні особливості;
- інституційні умови;
- інноваційний потенціал;
- екологічні, соціальні та культурні аспекти.

Спільними рисами більшості зарубіжних підходів є:

1. Системність — поєднання макроекономічних, галузевих, територіальних індикаторів;
2. Динамічність — можливість порівняння у часі;
3. Інтегрованість — врахування взаємозв'язку між показниками;
4. Порівнюваність — уніфікація методик для міжнародного аналізу [22,44].

Досвід провідних країн може стати корисною основою для вдосконалення методів оцінювання конкурентоспроможності регіонів в Україні, особливо в умовах децентралізації, регіонального стратегічного планування та економічного відновлення після кризових явищ.

Висновки до розділу 1

У межах теоретико-методичних основ було розглянуто сутність поняття конкурентоспроможності регіону як багатокomпонентного, системного явища, що відображає здатність території до ефективного використання наявних ресурсів, залучення інвестицій та забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку. Було визначено, що ця категорія охоплює як економічні, так і соціальні, політичні, екологічні чинники, які взаємодіють у межах єдиної системи.

Проведений аналіз наукових підходів дозволив виокремити основні методологічні принципи оцінювання конкурентоспроможності регіонів, серед яких — системність, комплексність, порівняльність та динамічність. Було встановлено, що для формування об'єктивної оцінки необхідно враховувати як внутрішні можливості території, так і зовнішні фактори впливу, а також інтегральні показники, що відображають реальний стан і перспективи розвитку регіональної економіки.

У результаті дослідження обґрунтовано доцільність використання системного підходу до аналізу конкурентоспроможності, що забезпечує цілісне сприйняття об'єкта дослідження. Це створює підґрунтя для подальшого вивчення механізмів формування конкурентних переваг та розробки ефективної регіональної політики.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка трансформацій соціально-економічного розвитку України в мовах війни

В умовах запровадженого воєнного стану Україна переживає глибокі трансформаційні процеси у сфері соціально-економічного розвитку, зумовлені як прямим впливом збройного конфлікту, так і потребою адаптації державних, економічних та соціальних інститутів до нових реалій. Військові дії спричиняють істотні зрушення в економічних структурах, функціонуванні ринку праці, системі трудових відносин, а також у механізмах надання соціальних послуг і забезпечення соціального захисту. У таких умовах перед державою та суспільством постають складні завдання, пов'язані з необхідністю збереження макроекономічної стабільності, підтримки соціальної безпеки громадян, стимулювання підприємництва та забезпечення інвестиційної активності в умовах обмеженості ресурсів та постійної загрози національній безпеці. Одним із критично важливих викликів є процес внутрішньої міграції, спричиненої військовими подіями, а також завдання ефективної соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище.

Запровадження воєнного стану в Україні, викликане збройною агресією Російської Федерації, істотно вплинуло на всі складові суспільного життя та сформувало численні виклики для державного управління (див. рис. 2.1). Збройний конфлікт спричинив безпрецедентні труднощі, подолання яких вимагає комплексного і стратегічного підходу. Із самого початку вторгнення агресор цілеспрямовано атакував об'єкти критичної інфраструктури цивільного призначення, а також виробничі й промислові підприємства, відновлення яких потребує значних фінансових вкладень, організаційних зусиль і тривалого часу. Окрім того, ускладнення логістичних процесів

негативно позначилося на зовнішньоторговельних операціях, що призвело до порушення структурної рівноваги економіки.

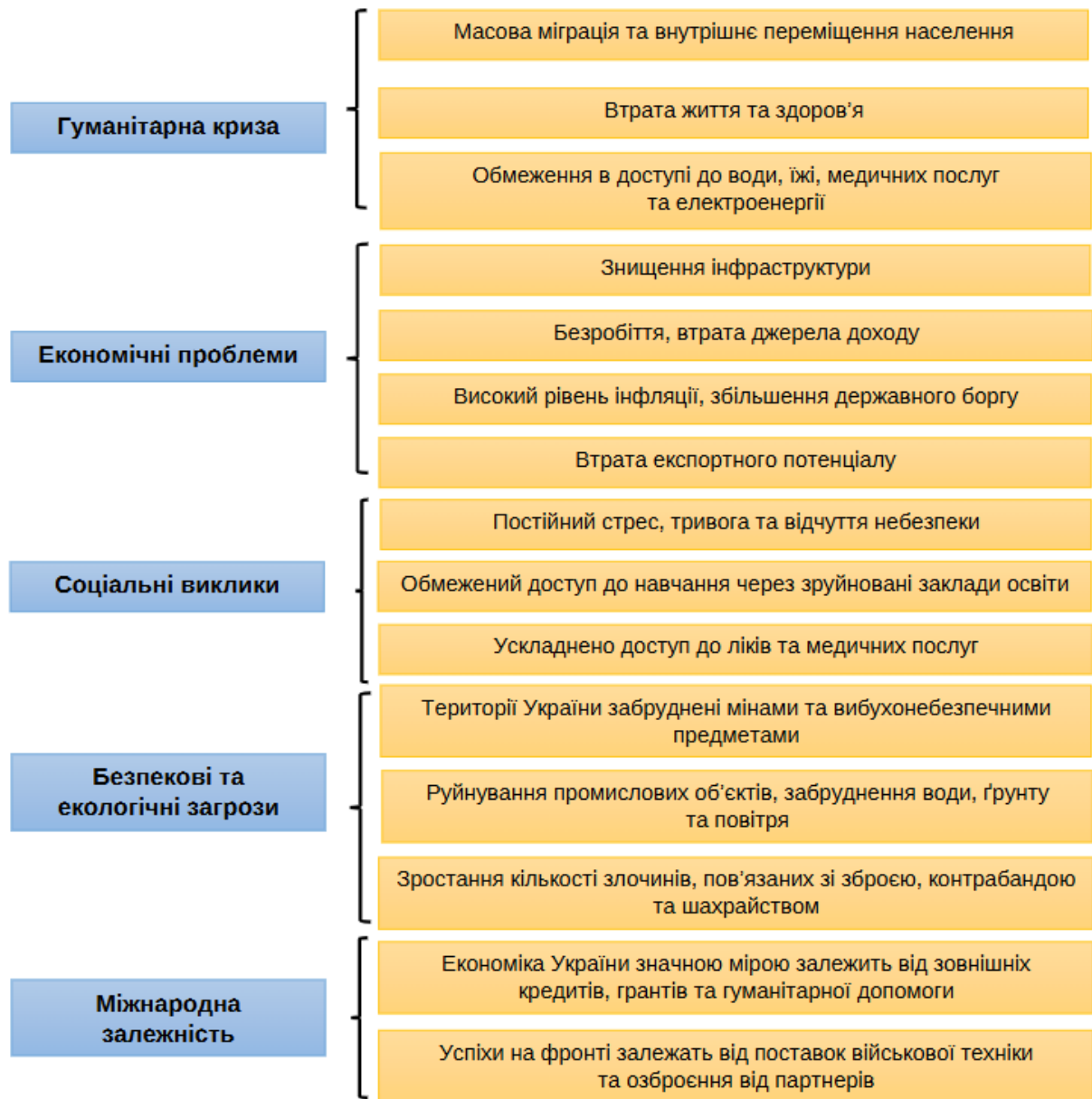

Рис. 2.1 Основні сфери суспільного життя, які в умовах воєнного стану потребують оперативного реагування та стратегічного планування

Джерело: узагальнено автором за даними [29]

На момент початку повномасштабного вторгнення Україна вже стикалась із підвищеним рівнем інфляції, яка у лютому 2022 року сягнула 10% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Війна значно прискорила темпи зростання споживчих цін, досягнувши максимуму в жовтні

2022 року — 26,6% у річному вимірі [14]. Основними чинниками інфляційного тиску стали знищення виробничих потужностей, розриви логістичних ланцюгів та зростання витрат у секторі бізнесу. Додаткове навантаження на інфляційні процеси створювалося емісією гривні Національним банком України з метою фінансування бюджетного дефіциту: у 2022 році НБУ здійснив емісію в обсязі 400 млрд грн (приблизно \$12,5 млрд), спрямовану на придбання військових облігацій уряду.

Упродовж кінця 2022 та протягом 2023 року вдалося частково стримати темпи інфляції завдяки стабілізації макроекономічної ситуації, виваженій політиці Національного банку України та відмові від емісійного фінансування державного бюджету. Додатковий вплив на зниження інфляційного тиску мали високі врожаї 2023 року. Однак уже в 2024 році спостерігалось повторне пришвидшення інфляційних процесів. Серед ключових чинників Національний банк України виокремив вичерпання позитивного ефекту від попереднього аграрного надвиробництва, енергетичний дефіцит, кадрову нестачу та посуху, що охопила країну влітку 2024 року. Зокрема, в жовтні 2024 року рівень інфляції досяг 9,7% у річному вимірі (1,8% у місячному), що було зумовлено скороченням продовольчої пропозиції та зростанням витрат бізнесу, зокрема на енергоносії та оплату праці [14].

Сфера зайнятості зазнала суттєвих змін під впливом повномасштабної військової агресії. Дестабілізація економіки, вимушена міграція населення, руйнування об'єктів інфраструктури, а також зміна структури попиту на робочу силу стали визначальними факторами трансформації ринку праці. За даними на 2023 рік, у найбільш постраждалих регіонах рівень безробіття сягнув 30–35%. Значна кількість громадян була змушена залишити місця постійного проживання, що призвело до регіонального дисбалансу в розподілі трудових ресурсів.

За приблизними оцінками, з початку повномасштабної війни за межі України виїхало близько 5–6 мільйонів громадян. Значна частина з них залучена до виконання некваліфікованої праці, що створює ризики втрати

висококваліфікованих кадрів та ускладнює їхнє потенційне повернення до країни. Активність на ринку праці залишається низькою, зокрема через масову міграцію за кордон, а також мобілізацію значної кількості чоловіків до лав Сил оборони України. Особливо вразливими групами залишаються жінки, які самостійно виховують дітей, а також молодь, що втратила доступ до освіти та працевлаштування.

Починаючи з початку вторгнення, Державна служба статистики України призупинила публікацію офіційних показників безробіття. Натомість альтернативні оцінки, зокрема від дослідницької агенції Info Sapiens, свідчать про те, що в жовтні 2024 року рівень безробіття сягнув 15,3%. Щодо умов життя, показник, який можна вважати проксі-індикатором бідності — частка людей, які змушені заощаджувати навіть на харчах — у тому ж місяці знизився до 20,5%.

Весь обсяг внутрішніх надходжень державного бюджету України, починаючи з 2022 року, спрямовується виключно на фінансування сектору оборони, що становить близько 50% усіх витрат бюджету. Фінансування невійськових, зокрема соціальних та інфраструктурних, потреб здійснюється завдяки зовнішній фінансовій допомозі. Так, потреба в міжнародному фінансуванні у 2024 році оцінюється на рівні \$38 млрд. У жовтні Україна отримала \$1,4 млрд бюджетної підтримки з-за кордону: \$1,1 млрд кредиту від Міжнародного валютного фонду після п'ятого перегляду програми співпраці та \$300 млн кредитного фінансування від уряду Канади. У листопаді 2024 року надійшов також грант у розмірі \$1,35 млрд від Сполучених Штатів Америки в межах загального пакету допомоги обсягом \$3,9 млрд, що планувався до кінця року.

Обсяг міжнародної фінансової допомоги, отриманий Україною у жовтні 2024 року, виявився недостатнім для повного покриття потреб державного бюджету. Дефіцит бюджету в зазначений період становив \$4,7 млрд, додатково на обслуговування та погашення державного боргу (внутрішнього й зовнішнього) було спрямовано ще \$1,8 млрд. Таким чином, \$1,4 млрд

зовнішньої допомоги забезпечили лише приблизно 22% від загального обсягу потреб на місяць. Загалом, за період з січня по жовтень 2024 року іноземне фінансування покритло 62% додаткових бюджетних потреб.

З початку повномасштабного вторгнення обсяг отриманої Україною міжнародної підтримки сягнув \$100,79 млрд. Основними донорами стали: Європейський Союз – \$40,5 млрд, Сполучені Штати Америки – \$28,2 млрд, а також Міжнародний валютний фонд – \$11,4 млрд. Вагомі обсяги допомоги надійшли також з боку Японії (\$6,3 млрд), Канади (\$5,4 млрд) і Великої Британії (\$2,6 млрд). Загалом фінансову підтримку надали 27 країн і міжнародних організацій.

Структура допомоги свідчить, що 33% фінансування було надано у формі безповоротних грантів, тоді як решта 67% – у вигляді пільгових кредитів. Варто зазначити, що такі кредити мають сприятливі умови: повернення основної суми боргу розпочнеться через кілька десятиліть, а відсоткова ставка або мінімальна, або повністю відсутня.

Попри безпрецедентний обсяг наданих коштів, фінансова підтримка міжнародних партнерів не повністю покриває потреби державного бюджету України. За час повномасштабної війни загальний дефіцит бюджету перевищив \$122 млрд, а на обслуговування державного боргу було витрачено ще близько \$33,5 млрд. Таким чином, отримані \$100 млрд зовнішнього фінансування змогли покрити лише близько 64% потреб у додаткових бюджетних ресурсах.

Протягом перших дев'яти місяців 2024 року обсяг видатків державного бюджету України (без врахування військової допомоги у вигляді матеріально-технічних ресурсів) склав 2 977 млрд грн, що лише на 5,4% перевищує аналогічний показник за відповідний період 2023 року [14]. Найбільшу частку витрат традиційно становили видатки на сектор оборони та безпеки – вони досягнули 1 475 млрд грн. У вересні відповідні витрати становили 166,7 млрд грн і залишаються стабільними вже четвертий місяць поспіль. Натомість

витрати на обслуговування державного боргу у вересні були відносно низькими – на рівні 13 млрд грн.

17 листопада 2024 року російська федерація знову здійснила масовану атаку на об'єкти енергетичної інфраструктури України, застосувавши повний арсенал наявних ракетних і безпілотних засобів ураження. Цей напад став другим за масштабами з початку року (поступаючись лише атаці 26 серпня 2024 року) – було зафіксовано запуск 120 ракет і 90 ударних дронів далекого радіусу дії. Основною ціллю обстрілу стали електростанції та енергомережі країни.

Попри значні зусилля противника, лише частина запланованих об'єктів була пошкоджена. У результаті цих дій в Україні знову було запроваджено відключення електроенергії, хоча поки що – у порівняно обмежених масштабах. Водночас, експорт електроенергії до країн Європи, переважно в нічні години, не припиняється. Однією з головних причин запровадження планових обмежень споживання є складність у забезпеченні ефективної передачі електроенергії з західних регіонів країни на схід [44].

Із початком повномасштабного вторгнення мільйони громадян України змушені були залишити територію держави, рятуючись від бойових дій та постійних обстрілів. Станом на 31 серпня 2024 року статус тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу отримали близько 4,2 мільйона українських громадян. Згідно з офіційною статистикою Євростату, близько 60% усіх українців, які звернулися по захист у ЄС, зосереджені в трьох країнах. Найбільше біженців прийняла Німеччина — понад 1,012 мільйона осіб (27% від загальної кількості). У Польщі перебуває приблизно 975 тисяч українців (23,4%), а в Чехії – майже 377 тисяч (понад 9%).

За різними оцінками, загальна кількість осіб, які залишили Україну від початку повномасштабної війни, перевищує 5 мільйонів. Соціологічні дослідження свідчать про зниження бажання повернутися до України після завершення бойових дій: не всі розглядають повернення як можливість навіть у мирний час. Зокрема, значна частка українських школярів у різних регіонах

країни вже висловлює намір здобувати освіту за кордоном. Крім того, після зняття обмежень на виїзд з країни, ймовірно, відбудеться нова хвиля еміграції, зокрема серед чоловіків, які захочуть приєднатися до своїх родин, що вже адаптувалися до життя за межами України.

На початку 2024 року результати соціологічного опитування серед учнів шкіл засвідчили, що 26% респондентів планують здобувати подальшу освіту за кордоном. Така тенденція викликає занепокоєння щодо майбутнього демографічного розвитку країни. Для забезпечення стабільної чисельності населення необхідно, щоб на 100 жінок припадало щонайменше 210–220 новонароджених. Натомість у період початку повномасштабного вторгнення цей показник в Україні становив лише 116, що свідчить про суттєве зниження рівня народжуваності. Імовірно, нинішній рівень є ще нижчим, хоча точних актуальних даних наразі немає.

За результатами опитувань, основними стримувальними чинниками для народження дітей є економічні труднощі: низький рівень доходів, відсутність доступного житла. Іншим суттєвим фактором є дефіцит часу, адже сучасні жінки дедалі частіше активно беруть участь у громадському житті та професійній діяльності. З огляду на це, стимулювання народжуваності має спиратися на інструменти економічної підтримки матерів, зокрема у період догляду за дитиною.

Станом на 22 жовтня 2024 року в Україні було офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них жінки становили 59,9% (2 782 325 осіб), а чоловіки – 40,1% (1 864 410 осіб) [44]. Серед переміщених осіб налічується приблизно 906 тисяч дітей. Найбільша концентрація внутрішньо переміщених осіб зафіксована в Донецькій та Харківській областях. Демографічна структура цієї категорії населення демонструє, що найбільша частка припадає на осіб віком 61–70 років (понад 729 тисяч), далі – на вікову групу 31–40 років (понад 654 тисячі) та 41–50 років (понад 585 тисяч).

Запровадження воєнного стану в умовах широкомасштабного збройного конфлікту змусило державу оперативного трансформувати соціальну політику.

Основними завданнями стало задоволення базових потреб громадян, підтримка найбільш вразливих верств населення та реагування на нові соціальні виклики. Стратегічною метою залишалось зниження соціальних ризиків, спричинених війною, та збереження стабільності у сфері соціального захисту.

В умовах повномасштабного збройного конфлікту Україна здійснює адаптацію соціально-економічної політики з метою мінімізації ризиків для населення та збереження базових стандартів добробуту. Основними напрямками таких трансформацій є:

1. Забезпечення підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО): Держава здійснює виплати щомісячної фінансової допомоги для ВПО в розмірі 2 000 грн для дорослих і 3 000 грн – для дітей та осіб з інвалідністю. Також реалізується механізм одноразової допомоги при переміщенні в умовно безпечні регіони, забезпечується тимчасове житло в межах державних програм та за підтримки волонтерського сектору. Крім того, запроваджено компенсаційні виплати громадам і фізичним особам, які надають притулок переселенцям.

2. Продовження системи соціальних виплат і пільг: Попри воєнний стан, збережено механізм виплат пенсій, субсидій, допомоги з безробіття та інших видів соціальної підтримки. Особливу увагу держава приділяє пенсіонерам у регіонах, що зазнали найбільших втрат, – для них передбачено надбавки до пенсій.

3. Підтримка родин військовослужбовців: Сім'ям загиблих воїнів виплачується одноразова допомога у розмірі 15 мільйонів гривень. Крім того, такі родини отримують щомісячні виплати, передбачено безоплатну реабілітацію для членів сімей загиблих або поранених військових.

4. Соціальний захист вразливих категорій населення: Здійснюється постачання гуманітарної допомоги, медичного обладнання, засобів реабілітації. Впроваджено програми соціальної адаптації, професійної інтеграції та психологічної реабілітації осіб, які постраждали внаслідок війни.

Особливу увагу приділено підтримці жертв насильства, зокрема жінок і дітей, які постраждали в умовах окупації. Функціонують електронні платформи, зокрема мобільний застосунок «Дія», що спрощує процес оформлення допомоги онлайн, без необхідності особистого відвідування установ.

5. Підтримка зайнятості населення: Реалізуються програми сприяння працевлаштуванню ВПО, заходи з перекваліфікації осіб, які втратили роботу, та ініціативи підтримки малого бізнесу, що створює робочі місця. Окремим напрямом є залучення громадян до відновлення інфраструктури в регіонах, що зазнали руйнувань.

6. Міжнародне партнерство та координація з донорською спільнотою: Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, фондами та урядами іноземних країн задля залучення фінансової та технічної допомоги для реалізації соціальних програм. Важливою є також підтримка громадян України, які перебувають за кордоном, через мережу дипломатичних установ і участь у глобальних ініціативах з відновлення людського потенціалу.

2.2. Оцінка рівня конкурентоспроможності регіонів України за ключовими показниками

Оцінка конкурентоспроможності регіонів часто здійснюється на основі показника обсягу валової регіональної продукції (ВРП) на душу населення, який є ключовим індикатором рівня економічного розвитку території. ВРП визначається як сума валової доданої вартості, створеної у різних секторах економіки конкретного регіону (рис. 2.2).

За даними 2021 року, найбільші обсяги ВРП на душу населення спостерігались у місті Києві (431 616 грн), а також у Дніпропетровській (186 697 грн), Київській (162 696 грн), Полтавській (162 696 грн) та Запорізькій (138 521 грн) областях. Значні розбіжності у показниках ВРП між регіонами зумовлені особливостями їх економічної структури.

На величину валового регіонального продукту впливають різноманітні фактори, серед яких макроекономічні умови, індекс цін, обсяги промислового виробництва, рівень інвестицій, темпи зростання сільськогосподарського виробництва, а також активність у зовнішньоекономічній діяльності.

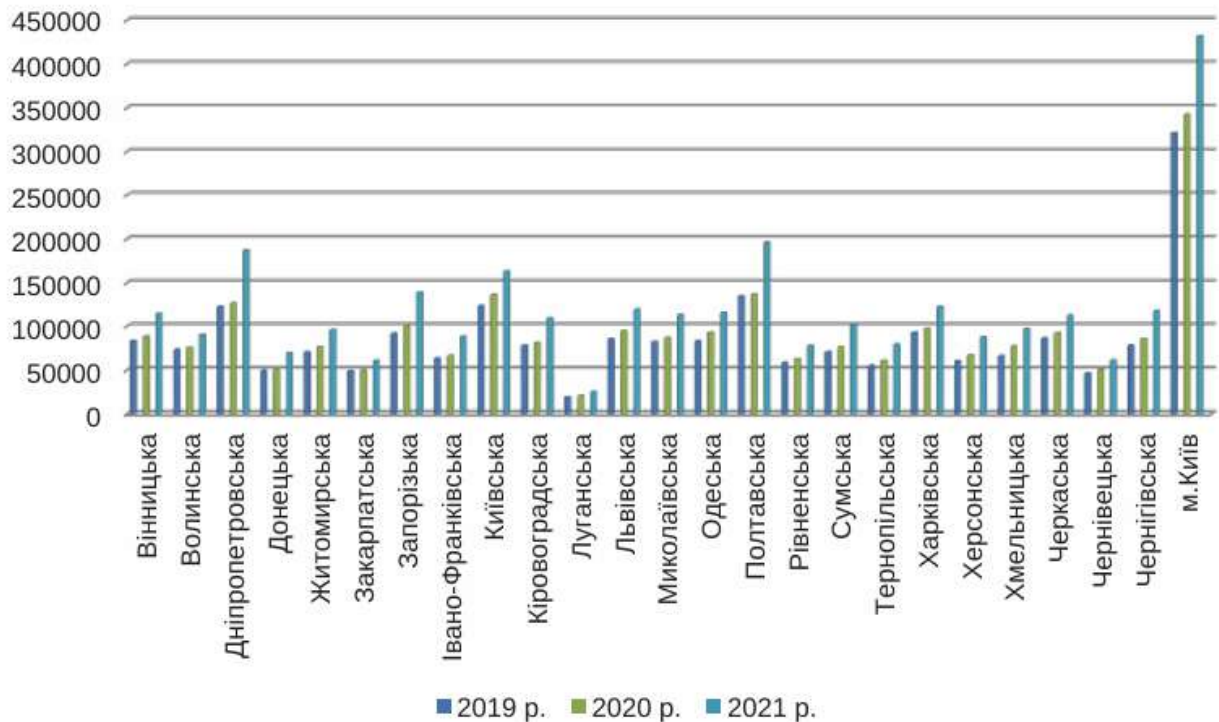

Рис. 2.2. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу 2019–2021 рр., грн. [11]

Джерело: узагальнено автором за даними [14]

Індекс конкурентоспроможності регіонів розраховується на основі ВРП і дозволяє визначити їх економічну привабливість та потенціал розвитку. Регіони з індексом конкурентоспроможності, що перевищує одиницю, вважаються конкурентоспроможними. До таких регіонів у 2021 році відносяться місто Київ, а також Київська, Дніпропетровська, Запорізька та Полтавська області [12].

Індекс конкурентоспроможності регіонів України може бути розподілений на декілька категорій. Регіони з індексом у діапазоні від 1 до 0,8 вважаються такими, що мають потенціал досягти високої конкурентоспроможності за умови ефективного використання наявних

ресурсів і можливостей. До цієї групи належать Вінницька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Черкаська та Чернігівська області (рис. 2.3).

Регіони з індексом конкурентоспроможності від 0,8 до 0,6 характеризуються низьким рівнем конкурентоспроможності. Серед них Сумська, Житомирська, Волинська, Івано-Франківська, Рівненська та Херсонська області. Неконкурентоспроможними регіонами, з індексом нижче за 0,6, є Донецька, Закарпатська, Луганська, Тернопільська та Чернівецька області.

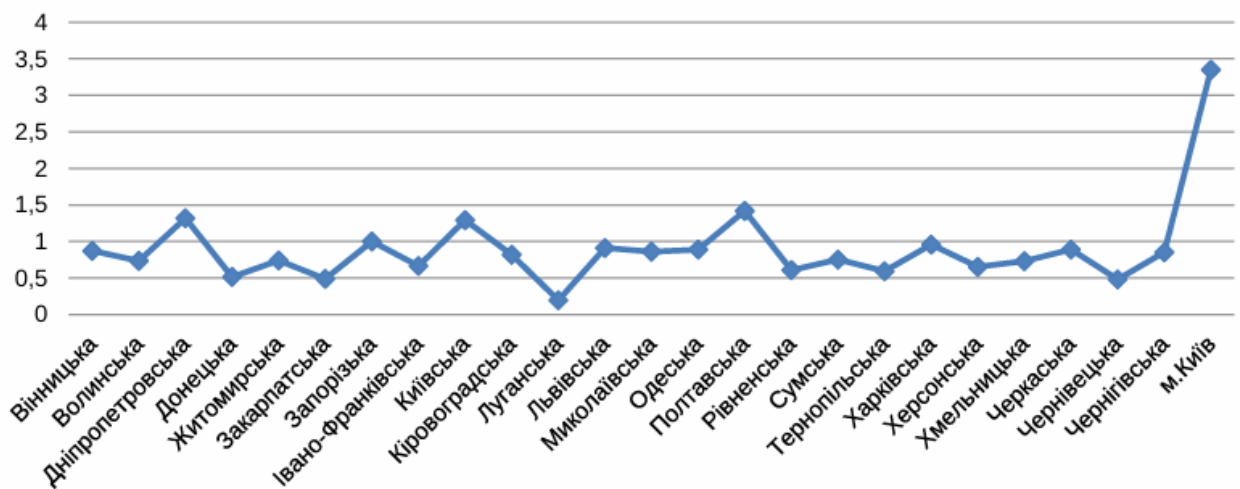

Рис. 2.3 Середній індекс конкурентоспроможності економіки регіонів 2019–2021 роки

Джерело: узагальнено автором за даними [14]

Конкурентоспроможність регіону є комплексною категорією, оскільки кожен регіон розвивається в специфічних умовах, під впливом унікальних соціально-економічних та геополітичних чинників, що ускладнює розробку універсальної методології оцінювання. Визнано, що для досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності регіону необхідно сформувати індивідуальний набір конкурентних переваг.

Для повноцінної оцінки конкурентоспроможності регіону важливо застосовувати інтегральний підхід, який передбачає аналіз як окремих факторів, так і конкретних кількісних показників. Такий підхід дозволяє не

лише встановити рівень конкурентоспроможності, але й виявити потенційні або недоцільно використані конкурентні переваги, що сприятимуть соціально-економічному розвитку регіону та підвищенню його конкурентоспроможності.

З цією метою проведемо PEST-аналіз розвитку регіонів України. Ключові чинники, що впливають на регіональний розвиток, були систематизовані шляхом застосування PEST-аналізу (табл. 2.1). Проведена в Україні бюджетна децентралізація створила низку сприятливих передумов для активізації регіонального зростання. Однак, попри позитивні результати, все ще існують фактори, що стримують формування фінансово незалежних та функціонально спроможних територіальних одиниць.

PEST-аналіз, як один із поширених аналітичних інструментів у сфері стратегічного управління, дозволяє комплексно оцінити вплив політичного, економічного, соціального та технологічного середовищ на розвиток окремих регіонів. Одним із базових факторів є процес децентралізації, який значною мірою посприяв розширенню фінансової автономії місцевих органів влади. Це, у свою чергу, дозволило ефективніше планувати розвиток інфраструктури та реалізовувати місцеві ініціативи. Проте повна реалізація потенціалу цієї реформи потребує подальшого вдосконалення інституційних механізмів управління на місцевому рівні, що особливо актуально в умовах політичної стабільності, яка є визначальним чинником для залучення інвестицій.

Окрему роль у динаміці регіонального розвитку відіграє зовнішньополітичний контекст. Зокрема, імплементація положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом відкриває нові можливості для розширення зовнішньоекономічної діяльності та притоку прямих іноземних інвестицій. Разом із тим, адаптація економік регіонів до вимог європейських стандартів вимагає значних зусиль як на національному, так і на місцевому рівнях. Надання міжнародної допомоги є важливим чинником у процесах відновлення критичної інфраструктури, однак ефективність її використання значною мірою залежить від управлінської спроможності регіональних адміністрацій.

Важливим елементом, що формує інвестиційну привабливість регіонів, є стан судової та правоохоронної систем. Реформування цих інституцій є необхідною умовою створення прозорого правового середовища, що сприятиме розвитку підприємницької діяльності на місцевому рівні та стимулюватиме економічну активність у цілому.

Таблиця 2.1

PEST-аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України

Політичні фактори (P)	Політичні фактори (P)
<p>1. Децентралізація влади (Реформа децентралізації створила умови для більшої фінансової автономії регіонів, але потребує подальшого розвитку механізмів самоврядування. Політична стабільність впливає на залучення інвестицій, особливо в регіони, які розташовані близько до зон конфлікту).</p> <p>2. Міжнародна політика (Угода про асоціацію з ЄС створює нові можливості для експорту та залучення інвестицій. Підтримка України з боку міжнародних партнерів сприяє відбудові зруйнованих регіонів).</p> <p>3. Реформа судової та правоохоронної системи (Покращення правової системи може стимулювати розвиток підприємництва в регіонах).</p>	<p>1. Інфраструктурні обмеження (Нерівномірний розвиток інфраструктури в різних регіонах обмежує економічний потенціал. Відбудова зруйнованих об'єктів вимагає значних інвестицій).</p> <p>2. Рівень безробіття (Високий рівень безробіття в деяких регіонах стимулює трудову міграцію за кордон).</p> <p>3. Промислові кластери (Регіони з високою концентрацією промисловості, як-от Донбас чи Дніпропетровщина, мають потенціал для відновлення через модернізацію виробництва).</p> <p>4. Інвестиції та фінансування (Необхідність залучення зовнішніх інвестицій для розвитку локальної економіки. Розвиток малого і середнього бізнесу через державні та міжнародні програми підтримки).</p>
Соціальні фактори (S)	Технологічні фактори (T)
<p>1. Демографічна ситуація (Старіння населення та скорочення кількості молоді через еміграцію. Збільшення внутрішньо переміщених осіб впливає на соціальну структуру регіонів).</p> <p>2. Освіта та охорона здоров'я (Нерівний доступ до якісної освіти та медичних послуг у регіонах. Відтік кадрів через недостатню кількість робочих місць).</p> <p>3. Рівень життя та громадська активність (Низький рівень доходів населення у більшості регіонів обмежує купівельну спроможність. Соціальні програми потребують реформування для більш ефективного розподілу ресурсів).</p>	<p>1. Інноваційний розвиток (Розвиток ІТ-сектору в таких містах, як Київ, Львів, та Харків, але слабкий рівень впровадження інновацій у промисловість. Нерівний доступ до сучасних технологій у сільських регіонах).</p> <p>2. Цифровізація (Успіхи у цифровізації державних послуг (Дія), але потреба у розширенні цих сервісів для сільських районів).</p> <p>3. Енергетична інфраструктура (Переорієнтація на "зелену" енергетику, що може створити нові робочі місця та підвищити енергоефективність регіонів).</p>

Джерело: узагальнено автором за даними [44]

Серед ключових економічних ризиків, що впливають на регіональний

розвиток в Україні, особливе місце посідають інфраструктурні обмеження, які суттєво ускладнюють логістичні операції та стримують ділову активність. Ця проблема особливо характерна для економічно депресивних територій, де збереження низької якості транспортної інфраструктури, зокрема автомобільних доріг, ускладнює ефективне функціонування економіки. У зв'язку з цим, модернізація інфраструктури має розглядатися як стратегічний пріоритет державної політики.

Ще одним із системних викликів є високий рівень безробіття, який спонукає громадян до трудової міграції за межі країни, що призводить до втрати кваліфікованого персоналу та зниження трудового потенціалу в окремих регіонах. Для мінімізації цього негативного впливу доцільним є запровадження комплексних програм сприяння зайнятості, розвиток малого і середнього підприємництва, а також створення сприятливих умов для формування інноваційного підприємництва, зокрема стартапів.

Промислові регіони України володіють значним ресурсним та технологічним потенціалом, який може бути реалізований через модернізацію виробничих потужностей із залученням інвестицій та впровадженням новітніх технологій. Водночас обмежений доступ до фінансових ресурсів залишається серйозним бар'єром для такого оновлення. В умовах воєнного конфлікту, який з 2022 року охопив окремі промислово розвинені регіони, здійснення повноцінної оцінки їх виробничого потенціалу є вкрай ускладненим або взагалі неможливим.

До важливих соціальних факторів, які визначають динаміку регіонального розвитку, слід віднести демографічні тенденції. Зокрема, процеси старіння населення, відтік молоді за кордон та внутрішні міграційні переміщення призводять до скорочення працездатного контингенту, що формує додаткове навантаження на соціальну сферу та державний бюджет. Подолання цих викликів передбачає створення умов для повернення молодого населення шляхом підвищення стандартів життя та розширення можливостей працевлаштування, включаючи інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у

локальні ринки праці.

Освітня та медична інфраструктура також виступають критично важливими складовими соціального розвитку регіонів. Недостатній доступ до якісних освітніх та медичних послуг, особливо у сільській місцевості, посилює територіальну нерівність та провокує міграцію населення до більш розвинених центрів. Тому підвищення якості й доступності соціальних послуг має бути пріоритетом державної регіональної політики.

Окрім того, низький рівень доходів населення обмежує споживчий попит, що стримує розвиток внутрішнього ринку. Реформування соціальних програм з метою оптимізації витрат та підвищення ефективності підтримки є необхідною умовою для посилення соціальної згуртованості та активізації економічного життя на регіональному рівні.

Технологічні чинники відіграють ключову роль у формуванні інноваційного потенціалу регіонів та визначають вектор їхнього подальшого економічного розвитку. До початку повномасштабної агресії у 2022 році окремі міста України, зокрема Київ, Львів та Харків, демонстрували значні успіхи у розвитку сектору інформаційних технологій та реалізації інноваційних проєктів. Водночас у більшості інших регіонів країни рівень технологічного оновлення залишається недостатнім, що обмежує їхню спроможність до трансформації та участі у глобальних виробничих і технологічних ланцюгах.

В умовах зростаючої цифрової трансформації важливого значення набуває розвиток інноваційних кластерів, вдосконалення цифрової інфраструктури, а також інтеграція сучасних технологічних рішень у промисловий сектор. Ці процеси є визначальними для підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки в середньо- та довгостроковій перспективі.

Одним із позитивних прикладів цифровізації державного управління є реалізація проєкту «Дія», який значно розширює можливості доступу до електронних адміністративних послуг. Проте у сільській місцевості

зберігаються суттєві бар'єри, зокрема обмежений доступ до швидкісного інтернету та цифрових сервісів, що ускладнює рівномірне поширення цифрових технологій на території всієї країни.

Окремої уваги заслуговують ініціативи у сфері «зеленої» енергетики, зокрема впровадження вітрових та сонячних електростанцій. Такі проекти сприяють підвищенню енергоефективності регіонів та відповідають сучасним екологічним стандартам. Утім, реалізація подібних ініціатив потребує значних фінансових інвестицій та стабільного нормативно-правового середовища, що особливо актуально в умовах воєнного стану.

Проведемо рейтинг регіонів України за критеріями економічного зростання у 2024 році (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Рейтинг регіонів України за критеріями економічного розвитку у 2024 році

Регіон / Область	Економічна ефективність	Фінансова незалежність	Інноваційно-інвест. розвиток і ЗЕД	Розвиток МСБ	Ринок праці	Фактори впливу
1	2	3	4	5	6	7
м. Київ	1	1	1	1	1	Зберігає лідерство як адміністративний, фінансовий та логістичний центр країни. Найвища концентрація ІТ, бізнесу, послуг, державного управління та міжнародної допомоги
Київська	2	2	5	6	2	Економіка області вирає від близькості до столиці, зростає малий бізнес і сфера послуг, активна підтримка ВПО, зростання інвестицій у відновлення інфраструктури
Львівська	3	5	4	4	3	Один із найпривабливіших регіонів для бізнес-релокації. Активний розвиток ІТ-сектора, виробництва та логістики. Пожвавлення міжнародної співпраці через близькість до ЄС.
Вінницька	4	6	10	8	5	Стабільне аграрно-промислове виробництво, сприятливі умови для малого бізнесу, нарощування переробної промисловості та зростання внутрішніх інвестицій
Дніпропетровська	5	3	6	10	4	Попри близькість до фронту, зберігає промислову базу та економічну активність, є центром гуманітарної логістики та військової підтримки
Миколаївська	6	10	7	13	8	Поступове економічне відновлення після обстрілів, інвестиції в інфраструктуру, стабілізація аграрного сектору, відновлення портової логістики
Черкаська	7	8	12	9	6	Центр агропромисловості та харчової промисловості, стабільне функціонування малого бізнесу, привабливість для ВПО як безпечного регіону

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7
Івано-Франківська	8	11	15	14	10	Посилення туристичної та рекреаційної функції, розширення внутрішнього ринку, залучення інвестицій у відновлення житлової та соціальної інфраструктури
Хмельницька	9	9	14	11	11	Безпечний регіон із зростаючою кількістю внутрішніх релокованих підприємств. Розвивається логістика та переробна промисловість
Харківська	10	7	11	7	7	Значні руйнування інфраструктури, однак частина економіки (освіта, ІТ, окремі промислові підприємства) продовжує функціонувати на адаптивних засадах
Чернівецька	11	13	13	5	9	Зростання економічної активності завдяки статусу тилового регіону. Посилення малого бізнесу та освітнього сектору, активність гуманітарних організацій
Тернопільська	12	12	16	12	13	Посилення логістичної та гуманітарної ролі. Підтримка фермерських господарств, розвиток малого бізнесу та релокаційних програм
Одеська	13	15	9	15	12	Зниження зовнішньоекономічної активності через часткову блокаду портів, але зберігається роль як торговельно-логістичного центру на півдні
Полтавська	14	14	8	17	15	Стабільне функціонування нафтогазової промисловості та агросектору, однак спостерігається обмежена інвестиційна активність
Кіровоградська	15	17	3	3	16	Аграрна стабільність, невисокий рівень ділової активності, хоча потенціал зростання високий за рахунок географічного положення
Житомирська	16	16	17	16	17	Економічне зростання стримується наслідками обстрілів інфраструктури, поступово активізується малий бізнес та агросектор
Чернігівська	17	18	18	18	18	Значні руйнування, але розпочато масштабні програми відновлення. Зростає внутрішнє виробництво, особливо в аграрному секторі
Рівненська	18	20	20	19	14	Зберігає безпечний статус тилового регіону, але має обмежену інфраструктуру для великого бізнесу. Розвивається сектор послуг
Сумська	19	19	19	20	20	Прикордонне розташування з РФ обмежує інвестактивність. Частково відновлюється промисловість, працює сільське господарство
Волинська	20	21	2	21	22	Прикордонна з ЄС, але має слабку індустріальну базу. Основу економіки становлять торгівля, логістика та обслуговування ВПО
Закарпатська	21	22	22	22	21	Перевантажена інфраструктура через значний вплив ВПО. Розвиток стримується слабкою промисловою базою та високим рівнем тінізації
Херсонська	22	24	23	24	23	Частково окупована, зруйнована інфраструктура, обмежена господарська діяльність. Основна економічна активність – у звільнених північних районах
Донецька	23	23	24	25	24	Масштабні бойові дії, значна частина території під окупацією, промисловий потенціал суттєво зруйновано
Луганська	24	25	25	23	25	Повністю окупована або в зоні бойових дій. Економічна діяльність майже відсутня, фактична інтеграція у національний економічний простір втрачена
Запорізька	25	26	21	26	26	Частково окупована, серйозні втрати промислових активів, зменшення виробництва, логістичні розриви

Джерело: узагальнено автором за даними [14]

У таблиці 2.2 представлено порівняльний аналіз соціально-економічного

становища регіонів України за п'ятьма основними критеріями: економічна ефективність, фінансова незалежність, рівень інноваційно-інвестиційного розвитку та зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), стан малого і середнього бізнесу (МСБ) та ситуація на ринку праці. Також наведено якісні характеристики чинників впливу, які детермінують позицію кожного регіону в загальному рейтингу за 2024 рік.

Лідером за всіма проаналізованими напрямками залишається місто Київ, що зберігає своє домінуюче становище як ключовий адміністративний, фінансовий та інноваційний центр країни. Київська, Львівська, Вінницька та Дніпропетровська області демонструють відносно високі показники за більшістю критеріїв, що свідчить про стійкість їхніх економік навіть в умовах воєнного стану. Зокрема, для Львівської області характерним є зростання привабливості для релокації бізнесу та розширення ІТ-сектору, тоді як Дніпропетровська область зберігає промислову активність попри близькість до лінії фронту.

Низка регіонів (зокрема, Миколаївська, Черкаська, Івано-Франківська та Хмельницька області) демонструють поступове відновлення економічного потенціалу за рахунок розвитку аграрного сектора, малого бізнесу, логістичних функцій та залучення внутрішніх переміщених осіб (ВПО).

Водночас регіони, що зазнали масштабних руйнувань інфраструктури або залишаються частково окупованими (Харківська, Чернігівська, Херсонська, Донецька, Луганська, Запорізька області), посідають нижчі позиції в рейтингу. Їхнє економічне відновлення наразі обмежене або майже неможливе через активні бойові дії, втрату промислових потужностей та відсутність доступу до ринків збуту.

Значні територіальні відмінності також простежуються у сфері фінансової незалежності та розвитку МСБ. Найгірші показники у цих напрямках характерні для прикордонних і тилових регіонів з недостатньо розвинутою інфраструктурою, таких як Закарпатська, Волинська та Рівненська області.

Загалом, таблиця ілюструє збереження значних диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів України, що зумовлені як передвоєнними структурними відмінностями, так і впливом повномасштабної війни, міграційних процесів та логістичних обмежень.

2.3. Кластеризація регіонів України за рівнем конкурентоспроможності

Дослідження соціально-економічного стану регіонів України є необхідним для виявлення дисбалансів у їхньому розвитку та оцінки економічної ситуації в окремих частинах країни. Серед основних індикаторів, що відображають рівень соціально-економічного прогресу, виділяють валовий внутрішній продукт на душу населення, показники безробіття, середній рівень заробітної плати, а також ступінь розвитку інфраструктури. Аналіз цих параметрів дає змогу класифікувати регіони за темпами соціально-економічного розвитку та виявити існуючі диспропорції, які варто враховувати під час формування державної регіональної політики [50].

Аналіз та розуміння регіональних відмінностей у рівні конкурентоспроможності є критично важливим для розробки ефективної державної регіональної політики, залучення інвестицій та цілеспрямованої підтримки відновлення. Кластеризація регіонів за цим показником дозволяє ідентифікувати групи областей зі схожими характеристиками, проблемами та потенціалом, що створює основу для диференційованого підходу до управління. Такий аналіз дає змогу виявити сильні та слабкі сторони, визначити специфічні потреби кожної групи регіонів та розробити індивідуальні стратегії розвитку, спрямовані на максимізацію їхнього конкурентного потенціалу в умовах післявоєнної відбудови та євроінтеграції.

У 2024 році ситуація в регіонах України демонструє значну неоднорідність: спостерігається різниця у рівнях економічного зростання,

зайнятості населення, доходах та стані інфраструктурної бази. Це підкреслює важливість проведення комплексного регіонального аналізу з метою розробки адресних стратегій для кожної області. На рисунку 2.4-2.7 наведено ключові соціально-економічні показники основних регіонів України за 2024 рік.

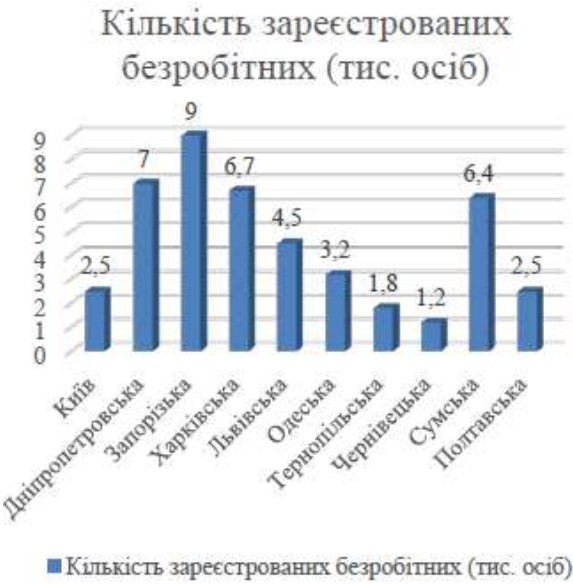

Рис. 2.4. Кількість зареєстрованих безробітних основних регіонів України у 2024 році

Джерело: побудовано автором за даними [14,50]

Рис. 2.5. Середня заробітна плата основних регіонів України у 2024 році

У 2024 році в Україні спостерігається тенденція до зниження рівня безробіття, що може свідчити про поступове відновлення стабільності на ринку праці після кризових явищ минулих років.

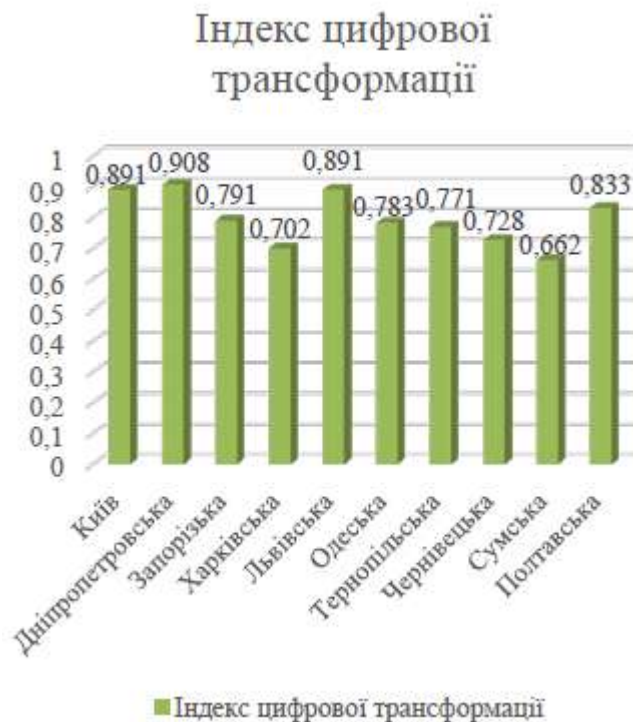

Рис. 2.6. Індекс цифрової трансформації основних регіонів України у 2024 році

Джерело: побудовано автором за даними [14,50]

Водночас окремі регіони, зокрема Запорізька (9 тис.) та Сумська (6,4 тис.) області, все ще демонструють відносно високий рівень зареєстрованого безробіття. Це вказує на потребу у впровадженні специфічних заходів, спрямованих на підвищення зайнятості населення та активізацію місцевої економіки. Просторове нерівномірне поширення безробіття свідчить про наявність економічних дисбалансів, подолання яких потребує реалізації ефективних програм регіонального розвитку.

Рівень заробітної плати суттєво варіюється між різними регіонами України, що вказує на помітні економічні диспропорції. Найвищі середні зарплати зафіксовані у столиці — Києві (25 000 грн) — та в Дніпропетровській області (20 500 грн), що пояснюється концентрацією у цих регіонах провідних

підприємств, інноваційних виробництв та розвиненої інфраструктури. У той же час у Сумській (15 000 грн) та Запорізькій (17 500 грн) областях оплата праці залишається нижчою за середньонаціональний рівень, що свідчить про потребу у додатковому залученні інвестицій, розвитку місцевого бізнесу та підтримці створення нових робочих місць.

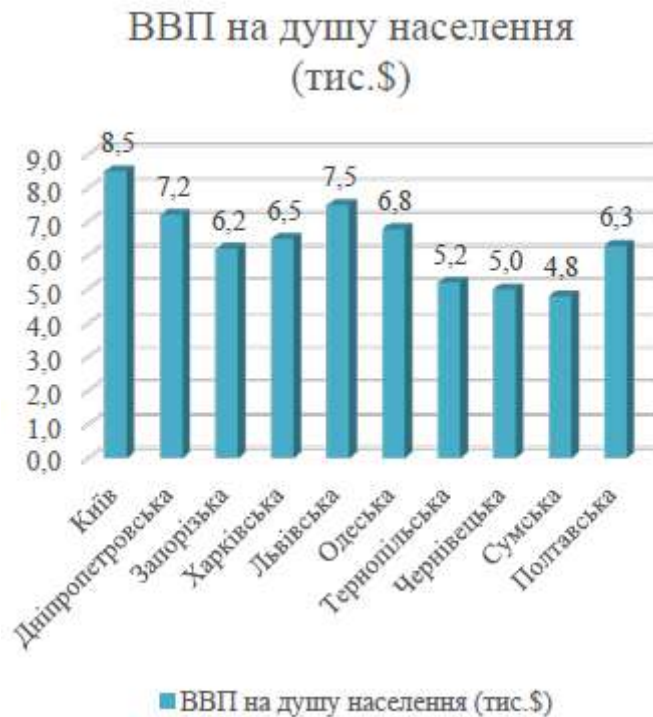

Рис. 2.7. ВВП на душу населення основних регіонів України у 2024 році

Джерело: побудовано автором за даними [14, 50]

Індекс цифрової трансформації також демонструє помітну регіональну нерівномірність. Високі значення індексу спостерігаються, наприклад, у Дніпропетровській (0.908) та Львівській (0.891) областях, що вказує на активне впровадження цифрових інструментів і сервісів. Це сприяє підвищенню ефективності управління та покращенню якості надання публічних послуг. Натомість у Харківській (0.702) та Сумській (0.662) областях рівень цифровізації залишається нижчим, що формує потребу в посиленні цифрових ініціатив задля зміцнення економічної стійкості та конкурентоспроможності цих територій.

Найвищі значення валового внутрішнього продукту на душу населення у 2023 році зафіксовано в місті Києві (\$8 500) та Дніпропетровській області (\$7 200), що свідчить про провідну роль цих регіонів у формуванні економіки країни. Така ситуація пояснюється значною концентрацією великого бізнесу, капіталовкладень та розвиненої інфраструктури. У протилежність цьому, регіони з нижчим рівнем ВВП на душу населення, зокрема Чернівецька (\$5 000) та Сумська (\$4 800) області, характеризуються обмеженим економічним потенціалом, що потребує реалізації стимулюючих програм, спрямованих на розвиток виробництва та активізацію інвестиційної діяльності.

Проведений аналіз соціально-економічної ситуації у регіонах України за 2023 рік засвідчує істотну нерівномірність у темпах розвитку. Території з більш динамічною економікою та високим рівнем цифровізації, такі як Київ, Дніпропетровська та Львівська області, демонструють вищі показники ВВП, заробітної плати та цифрової трансформації. Натомість у менш розвинених регіонах — як-от Сумська та Чернівецька області — спостерігається підвищений рівень безробіття та відносно низькі доходи населення. Ці відмінності підкреслюють необхідність активного втручання державної політики шляхом інвестування в інфраструктуру, цифрову модернізацію та економічний розвиток на місцевому рівні.

З метою виявлення соціально-економічних відмінностей між регіонами України було застосовано метод кластерного аналізу, зокрема алгоритм k-середніх. Цей підхід дозволяє згрупувати регіони у класи (кластери) відповідно до схожих соціально-економічних показників, таких як рівень безробіття, середня заробітна плата, валовий внутрішній продукт на душу населення та індекс цифрової трансформації. У рамках дослідження було виокремлено чотири кластери, кожен з яких репрезентує окремий рівень розвитку соціально-економічної системи в регіонах.

Перший кластер об'єднує Київ, Дніпропетровську та Львівську області — регіони з найвищим рівнем соціально-економічного розвитку. Вони

вирізняються найбільшими показниками середньої заробітної плати (22 667 грн) та індексу цифрової трансформації (0.897), що свідчить про активне впровадження новітніх технологій та розвиток інфраструктурних проєктів. Валовий внутрішній продукт на душу населення в цьому кластері також є найвищим і становить \$7 733, що підтверджує економічну перевагу цих регіонів.

Другий кластер охоплює Одеську, Харківську та Полтавську області, які демонструють середній рівень розвитку. Середня заробітна плата тут становить 19 500 грн, що нижче за показники першого кластеру, але все ще перевищує загальнонаціональний рівень. Індекс цифровізації на рівні 0.773 свідчить про поступовий перехід до цифрових сервісів, хоча темпи цього процесу залишаються помірними. ВВП на душу населення становить \$6 300, що вказує на наявність стабільної економічної основи.

До третього кластеру увійшли Запорізька, Чернівецька та Хмельницька області, які характеризуються нижчими соціально-економічними показниками. Середня заробітна плата в цих регіонах становить 18 167 грн, а індекс цифрової трансформації – 0.749. У межах цього кластеру також спостерігаються складнощі із зниженням рівня безробіття, що свідчить про потребу в додаткових інвестиціях у створення робочих місць та розвиток інфраструктури. Рівень ВВП на душу населення тут сягає \$5 733, що свідчить про обмежений економічний потенціал.

Четвертий кластер охоплює регіони з найнижчими показниками соціально-економічного розвитку — Сумську, Тернопільську та Чернігівську області. Середній рівень заробітної плати тут становить 16 667 грн, а індекс цифрової трансформації є найнижчим серед усіх кластерів і дорівнює 0.687. Ці регіони також демонструють найменший ВВП на душу населення — \$5 000, що свідчить про значне відставання від економічно сильніших територій та вказує на потребу в цілеспрямованій державній підтримці та стратегічних інвестиціях.

Результати проведеного кластерного аналізу свідчать про глибоку

асиметрію соціально-економічного розвитку між регіонами України. Регіони, що увійшли до першого кластеру, займають лідируючі позиції за рівнем доходів, цифровізації та економічної активності. Натомість регіони четвертого кластеру потребують першочергової уваги та залучення ресурсів для зменшення міжрегіональних диспропорцій.

Застосування методу кластерного аналізу дозволяє більш точно оцінити соціально-економічну ситуацію в країні та сформулювати диференційовану політику розвитку з урахуванням специфіки кожної групи регіонів. Такий підхід сприяє більш ефективному використанню ресурсів та підвищенню соціально-економічної згуртованості на національному рівні.

Для наочності результатів нижче наведено узагальнену таблицю з ключовими характеристиками кожного з чотирьох кластерів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Результати кластеризації регіонів України

Кластер	Регіони	Середній рівень безробіття (тис.)	Середня зарплата (грн)	Індекс цифрової трансформації	ВВП на душу населення (\$)
Кластер 1	Київ, Дніпропетровська, Львівська	4,5	22667	0,897	7733
Кластер 2	Одеська, Харківська, Полтавська	5,8	19500	0,773	6300
Кластер 3	Запорізька, Чернівецька, Хмельницька	7,4	18167	0,749	5733
Кластер 4	Сумська, Тернопільська, Чернігівська	6,5	16667	0,687	5000

Джерело: узагальнено автором за даними [50]

На підставі проведеного кластерного аналізу було виокремлено чотири групи регіонів України, що істотно різняться за рівнем соціально-економічного розвитку, наявними проблемами та потенціалом для зростання. Регіони першого кластеру демонструють найвищий рівень економічної активності та мають потужні перспективи завдяки високому рівню цифрової

трансформації й запровадженню інновацій. Регіони другого кластеру мають стабільну економічну базу, однак для досягнення вищих результатів потребують модернізації інфраструктури та залучення нових інвестиційних потоків. Третій кластер включає регіони з помірними показниками, які потребують цілеспрямованої державної підтримки для подолання наявних бар'єрів до розвитку. Найбільш уразливими залишаються регіони четвертого кластеру, які стикаються з високим рівнем безробіття, низькою заробітною платою та слабкою економічною динамікою. Їхній розвиток вимагає системного, комплексного підходу, що охоплює як фінансову, так і інституційну підтримку.

Результати кластеризації підкреслюють потребу у впровадженні диференційованої регіональної політики, яка враховуватиме специфіку кожної групи територій. Для регіонів, що увійшли до першого кластеру (Київ, Дніпропетровська та Львівська області), ключовим напрямом є подальше розширення цифрової інфраструктури, розвиток інноваційних галузей та посилення позицій на міжнародному інвестиційному ринку. Уряду доцільно стимулювати створення сприятливих умов для високотехнологічного бізнесу, зокрема через інвестиції в науку, дослідження та освітні ініціативи.

Регіони другого кластеру (Одеська, Харківська та Полтавська області) потребують цілеспрямованих зусиль у напрямі розвитку інфраструктури та активізації інвестицій у виробничу і технологічну сфери. Пріоритетами державної політики у цих регіонах мають стати модернізація транспортної інфраструктури, створення індустріальних парків і розвиток логістичних вузлів. Такі заходи сприятимуть не лише підвищенню інвестиційної привабливості, але й створенню нових робочих місць. Додатково важливо підтримувати регіональні ініціативи з цифровізації, зокрема через програми підвищення цифрової грамотності населення та розширення спектру електронних державних послуг.

Для регіонів третього та четвертого кластерів — таких як Запорізька, Сумська, Тернопільська та Чернігівська області — характерні найбільш

уразливі соціально-економічні позиції, що потребують комплексних і довгострокових заходів державної підтримки. Доцільно зосередити ресурси на розбудові місцевої інфраструктури, стимулюванні зайнятості через розвиток перспективних галузей (аграрного виробництва, туризму, переробної промисловості), а також підтримці малого й середнього підприємництва. Значну увагу слід приділяти цифровій інтеграції — зокрема, впровадженню навчальних ініціатив для розвитку цифрових навичок серед населення та розширенню цифрових сервісів у сфері освіти, охорони здоров'я та державного управління.

У процесі дослідження було здійснено аналіз ключових соціально-економічних індикаторів регіонів України, зокрема ВВП на душу населення, рівня безробіття, середньої заробітної плати та стану інфраструктури. Аналіз виявив суттєві відмінності між регіонами: економічно сильніші області характеризуються високими доходами населення, розвиненою інфраструктурою та низьким рівнем безробіття, тоді як менш розвинені регіони зіштовхуються з протилежними проблемами — високим безробіттям і недостатнім рівнем доходів. Така нерівномірність потребує більш глибокого аналізу для формування ефективної регіональної політики, орієнтованої на подолання структурних диспропорцій.

Застосування методу кластерного аналізу (к-середніх) дозволило розподілити регіони України на чотири групи відповідно до подібних соціально-економічних характеристик. Перший кластер об'єднує найбільш економічно розвинені регіони — Київ, Дніпропетровську та Львівську області — з високими показниками доходів, ВВП та рівнем цифровізації. Другий кластер включає регіони з помірним рівнем соціально-економічного розвитку, серед яких Одеська та Харківська області. До третього і четвертого кластерів віднесено області, які демонструють нижчі економічні показники, стикаються з вищим рівнем безробіття та дефіцитом інвестицій.

На основі результатів кластеризації були визначені специфічні риси кожної групи регіонів, а також запропоновані відповідні стратегічні орієнтири

(табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Характеристика кластерів регіонів України

Кластер	Регіони	Рівень розвитку	Основні проблеми	Можливості
Кластер 1	Київ, Дніпропетровська, Львівська	Високий рівень розвитку, сильна економіка, розвинена інфраструктура, високий рівень доходів населення, активна цифровізація	Висока урбанізація може призводити до перевантаження інфраструктури; потреба в інвестиціях у соціальну сферу	Розширення цифрових послуг, залучення міжнародних інвестицій, розвиток інноваційних секторів економіки
Кластер 2	Одеська, Харківська, Полтавська	Середній рівень розвитку, стабільна економіка, помірний рівень цифровізації, перспективи для інвестицій	Відставання в інфраструктурному розвитку порівняно з лідерами, нерівномірний розподіл ресурсів	Покращення інфраструктури, розвиток нових промислових та технологічних галузей, зростання локальних інвестиційних проектів
Кластер 3	Запорізька, Чернівецька, Хмельницька	Нижчий рівень розвитку, помірні показники зайнятості та доходів, менш розвинена інфраструктура	Високий рівень безробіття, низькі інвестиційні показники, недостатній розвиток цифрових послуг	Залучення державних інвестицій у регіональний розвиток, підвищення зайнятості через стимулювання бізнесу та інфраструктурні проекти
Кластер 4	Сумська, Тернопільська, Чернігівська	Найнижчий рівень розвитку, низький рівень доходів, слабка інфраструктура, високий рівень безробіття	Високий рівень безробіття, відсутність значних інвестицій, слабка цифровізація, демографічна криза	Програми державної підтримки, розвиток агропромислового сектору, стимулювання малого та середнього бізнесу

Джерело: узагальнено автором за даними [17, 50]

Зокрема, для регіонів із високим рівнем розвитку доцільно зосередити зусилля на підтримці інноваційної діяльності та цифрової модернізації. Регіони з середнім рівнем розвитку потребують активного розвитку інфраструктури та залучення інвестицій. Області з найнижчими показниками мають отримати комплексну державну підтримку, спрямовану на розвиток місцевого бізнесу, підвищення зайнятості та загальне економічне поживлення.

Висновки до розділу 2

У другому розділі здійснено комплексний аналіз конкурентоспроможності регіонів України в умовах повномасштабної війни, яка суттєво трансформувала соціально-економічний ландшафт держави. Результати дослідження свідчать про те, що збройний конфлікт спричинив глибокі структурні зміни, ускладнивши макроекономічну стабільність та посиливши регіональні диспропорції. Зокрема, зафіксовано значне зростання інфляції, погіршення умов життя населення, високий рівень безробіття та критичну залежність бюджету України від зовнішньої фінансової підтримки.

У ході дослідження було ідентифіковано ключові детермінанти, які формують соціально-економічну динаміку регіонів України, а також окреслено основні виклики і потенційні вектори розвитку. Результати аналізу засвідчили, що запровадження реформи децентралізації стало каталізатором підвищення бюджетної автономії територіальних громад. Проте ефективність її впровадження значною мірою визначається спроможністю органів місцевого самоврядування раціонально управляти ресурсами та забезпечувати сприятливе середовище для залучення капіталовкладень.

До системних бар'єрів, що стримують стале зростання, належать зношена інфраструктура, нерівномірний доступ населення до базових соціальних послуг, високі показники безробіття, а також негативні демографічні тенденції. Ці фактори підривають економічну стабільність і загрожують збереженню трудового потенціалу на регіональному рівні.

Одним із провідних напрямів модернізації регіонального управління є цифровізація. Використання цифрових інструментів в адміністративних процесах сприяє підвищенню ефективності місцевого врядування та покращенню інвестиційного клімату. Водночас впровадження інноваційних технологій у виробничу та сервісну сфери здатне посилити конкурентні позиції регіонів і забезпечити їх адаптивність до зовнішніх економічних шоків. Проте обмежене фінансування малого і середнього підприємництва та

відсутність цілісної стратегії регіонального розвитку створюють ризики поглиблення територіальних диспропорцій.

Соціальна згуртованість і розвиток людського капіталу залишаються пріоритетними завданнями для формування стійких спільнот. Реалізація програм підтримки молоді, розширення доступу до якісної освіти та удосконалення системи професійної підготовки сприятимуть посиленню кадрового потенціалу регіонів. Крім того, активізація громадянської участі у процесах ухвалення рішень сприятиме формуванню відповідального підходу до управління ресурсами та підвищенню рівня довіри до інституцій.

Одним із ключових індикаторів оцінки регіональної конкурентоспроможності виступає показник валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення. За даними до повномасштабного вторгнення, найвищі значення цього показника спостерігалися у Києві, а також у низці індустріально розвинених регіонів, що вказує на високий рівень концентрації економічної активності в обмеженій кількості областей. При цьому чітко простежується кореляція між рівнем конкурентоспроможності регіону та його інституційною, інфраструктурною та інноваційною спроможністю.

Розрахований індекс конкурентоспроможності дозволяє класифікувати регіони за потенціалом економічного розвитку: до найбільш конкурентоспроможних віднесено Київ, Київську, Дніпропетровську, Запорізьку та Полтавську області. Водночас частина регіонів має обмежені передумови для зростання або взагалі перебуває у стані соціально-економічної деградації через воєнні дії та руйнування критичної інфраструктури.

У межах розділу також проаналізовано основні політичні, економічні, соціальні та технологічні чинники, що формують потенціал розвитку регіонів. Визначено, що ефективне функціонування локальних економік стримують, зокрема, інфраструктурні обмеження, демографічна криза, низький рівень інституційної спроможності, а також брак доступу до фінансових ресурсів для модернізації виробничих потужностей. Проблеми з логістикою, трудова міграція та обмежений доступ до цифрових сервісів у сільській місцевості ще

більше загострюють регіональні дисбаланси.

Попри складні обставини, окремі регіони демонструють адаптаційні здатності завдяки активному залученню внутрішньо переміщених осіб, диверсифікації економічної структури, розвитку аграрного сектору та цифрової трансформації. Проєкт "Дія" є прикладом успішної цифровізації адміністративних послуг, хоча його ефективність залишається неоднорідною на всій території країни [14].

Отже, результати аналізу вказують на необхідність запровадження регіонально диференційованої політики економічного відновлення та розвитку. Така політика має передбачати модернізацію інфраструктури, підтримку підприємництва, зміцнення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та забезпечення інтеграції регіональних економік у загальноєвропейський простір. Умовою підвищення конкурентоспроможності регіонів України є також цільове використання міжнародної допомоги та стимулювання інвестиційної активності, що сприятиме зменшенню територіальних диспропорцій і формуванню стійкої економіки в повоєнний період.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні орієнтири підвищення конкурентоспроможності регіонів України

Впровадження стратегічного планування є відповіддю на потребу усунення недоліків, які виникали внаслідок застосування переважно директивного та програмно-цільового підходів до планування. До початку процесу децентралізації вони мали низку обмежень, серед яких варто виокремити поверхневий аналіз соціально-економічного стану територій та їх ресурсного потенціалу; відсутність чітко сформульованих цілей і науково обґрунтованих стратегічних пріоритетів; слабку координацію між різними типами програм — як комплексними, так і галузевими, що діяли в межах однієї території.

До того ж заходи, які пропонувалися в рамках програм, нерідко були відірвані від реальних фінансових можливостей, що унеможливило їх реалізацію та довгострокове планування. Додатковою проблемою виступала відсутність ефективних інструментів для контролю за виконанням запланованого. У такому контексті стратегічне планування виступає ключовим інструментом для забезпечення сталого розвитку громад.

Міжнародний досвід демонструє ефективність кластерного підходу як механізму формування конкурентних переваг регіону. Кластери являють собою об'єднання підприємств, що функціонують у межах певного сектору економіки й тісно співпрацюють. Така форма кооперації сприяє підвищенню продуктивності, скороченню витрат, посиленню позицій на ринку та відкриттю нових ринків збуту. Крім того, кластеризація дозволяє спільно вирішувати виробничі й технологічні завдання, покращувати якість продукції, інтегрувати інновації та виходити на міжнародний рівень економічної

активності.

Одним із важливих аспектів у процесі управління конкурентними перевагами території є формування мережі інноваційних осередків, які об'єднують науковців, підприємців та інших стейкхолдерів задля спільної роботи над створенням і впровадженням сучасних технологічних рішень та інноваційних підходів.

Ефективне управління конкурентоспроможністю також потребує врахування регіональної ідентичності, культурної самобутності та локальних особливостей. Збереження та розвиток історико-культурної спадщини можуть виступати джерелом унікальності території й стати вагомою конкурентною перевагою. Наприклад, розвиток культурного туризму значною мірою залежить від здатності регіону демонструвати свої автентичні традиції та культурні надбання [22].

Аналізуючи досвід інших країн у сфері територіального розвитку, можна виокремити універсальні підходи, що довели свою ефективність у багатьох регіонах світу. Зокрема, мова йде про: налагодження ефективної взаємодії між місцевими громадами та бізнесом, що сприяє активізації економічних процесів; покращення інфраструктурної бази, яка стимулює інвестиції та підвищує якість життя; розвиток туристичного потенціалу через інвестиції у відповідну інфраструктуру та промоцію регіону; підтримку малого й середнього підприємництва як джерела нових робочих місць і зростання місцевої економіки; а також вдосконалення освітньої та наукової сфер, що забезпечує притік кваліфікованих кадрів та сприяє інноваційній динаміці в регіоні.

Серед ключових напрямів розвитку територій можна виокремити модернізацію інфраструктури, удосконалення сфери послуг, стимулювання підприємницької активності, розвиток туристичного сектору, покращення умов життя населення, створення нових робочих місць та інші важливі чинники місцевого поступу. Досвід інших країн у цій сфері може стати цінним джерелом ідей для українських територіальних громад, зокрема в частині

реалізації власного потенціалу та забезпечення довгострокового зростання.

Загальноєвропейські принципи регіонального розвитку, зокрема ті, що формують основу політики Європейського Союзу, стали орієнтиром для країн, які прагнуть до інтеграції у європейське співтовариство. Водночас, ефективність цієї політики залишається обмеженою, адже соціально-економічна нерівність між окремими регіонами все ще не подолана. Важливим завданням є забезпечення гармонійного розвитку територій та стимулювання самоорганізації населення, що має стати опорою для модернізації територіального устрою та системи місцевого врядування. В Україні ж ці питання залишаються частково невирішеними, попри тривалі заяви про потребу адміністративних змін.

Яскравим прикладом успішної реформи у цій сфері є трансформація системи місцевого самоврядування в Польщі, яка стартувала у 1990-х роках. За кілька десятиліть ця країна досягла вагомих результатів у розвитку локального управління, що дозволило ефективно розв'язувати завдання громад і стимулювати їх зростання. Польський досвід включає створення дієвих інструментів фінансування місцевих ініціатив та забезпечення автономії громад, що стало основою їх сталого розвитку [22].

У Франції реалізацією стратегій просторового розвитку займаються різноманітні установи та організації, які не лише відповідають за їхнє впровадження, а й забезпечують методичну підтримку та координацію взаємодії між муніципалітетами й департаментами. Зокрема, до складу Міністерства фінансів, державного обліку та реформування державного управління входять кілька ключових підрозділів, які відіграють провідну роль у цьому процесі [3]:

- Головне управління з питань модернізації держави, що відповідає за впровадження реформ та оновлення механізмів функціонування публічної адміністрації;

- Бюджетне управління, яке аналізує вплив реформ на економіку та включає ці зміни до планів майбутніх бюджетних періодів;

– Центральне управління з питань адміністрації та державної служби, що займається питаннями управління персоналом та удосконаленням кадрового забезпечення [22].

Ці інституції забезпечують координацію дій та сприяють реалізації змін, необхідних для підвищення ефективності державного управління та формування сучасного підходу до управління ресурсами.

Іншим прикладом успішного територіального розвитку є Швеція, де органи місцевого самоврядування мають значну автономію. Завдяки цьому громади можуть самостійно ухвалювати рішення щодо розвитку своїх територій. Ефективна співпраця між муніципалітетами та мешканцями дозволяє досягати високих стандартів життя.

У державах із налагодженим механізмом місцевого врядування активно підтримують розвиток малого та середнього бізнесу. Це сприяє створенню сталих джерел прибутку для населення та активізує місцеву економіку. Особливе місце належить підтримці мікропідприємництва, яке є важливим складником господарської активності в громадах. Застосовуються різні інструменти: фінансове стимулювання, податкові пільги, спрощення нормативного регулювання, розвиток соціального підприємництва тощо.

Не менш значущим напрямом є формування сприятливого середовища для інвесторів, що включає вигідну інвестиційну політику, доступну інфраструктуру, якісну підготовку кадрів та інші стимули для залучення капіталу.

Міжнародна практика також демонструє, що для успішного поступу громад необхідна тісна взаємодія між усіма зацікавленими сторонами — місцевими органами влади, бізнесом, громадськими організаціями та жителями. Така співпраця може реалізовуватися через різні форми: громадські обговорення, робочі групи, онлайн-платформи, форуми тощо.

Важливим етапом у процесі управління конкурентоспроможністю регіону є формування чіткого переліку завдань та визначення їх логічної послідовності виконання. Це повинно базуватися на науково обґрунтованих

управлінських принципах. Також необхідно встановити ефективні методи розв'язання поставлених завдань, створити алгоритм обробки відповідної інформації, а також розробити систему індикаторів, для яких підбираються релевантні методики розрахунку та способи аналізу даних. Визначення управлінських рішень, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіону, здійснюється з урахуванням результатів статистичного аналізу по ключових напрямках розвитку (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

**Ключові напрями формування управлінських рішень з
підвищення конкурентоспроможності регіону на основі результатів
статистичного аналізу**

Результати статистичного аналізу	Статистичні методи, використання яких дає можливість отримати необхідну управлінську інформацію	Напрями розроблення управлінських рішень на основі результатів статистичного дослідження
Дослідження тенденцій зміни показника конкурентоспроможності регіону	Зведення та обґрунтування статистичних даних, аналіз інтенсивності та тенденцій розвитку, аналіз пропорційності розподілів	Економічне обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності регіону
Оцінка структури, динаміки та інтенсивності зміни показника рівня конкурентоспроможності регіону	Індекси середніх величин, факторний аналіз зміни ефекту й ефективності. Вимірювання інтенсивності розвитку, статистичне прогнозування	Вибір з можливих сценаріїв ефективно орієнтованої прогнозованої структури економіки
Оцінка впливу екзогенних та ендогенних чинників на зміну рівня конкурентоспроможності регіону	Вимірювання взаємозв'язків, факторний аналіз зміни ефекту й ефективності, інтенсифікації розвитку. Індексний аналіз інтенсивності та тенденцій розвитку, аналіз і прогнозування розподілів. Структурно-функціональне моделювання, статистичне прогнозування	Динамічне прогнозування можливих змін у структурі складових конкурентоспроможності регіону
Оцінка відхилень реальних показників рівня конкурентоспроможності регіону від ефективно орієнтованої моделі відповідно до критеріїв	Аналіз інтенсивності та тенденцій розвитку, факторний аналіз зміни ефекту й ефективності, вимірювання взаємозв'язків	Оцінка і своєчасне запобігання на основі прогнозування негативним трансформаціям у галузевих та інших структурах, коригування еталонної моделі, прогнозування структурних відхилень реальної очікуваного прогнозного рівня конкурентоспроможності від цільового показника

Джерело: узагальнено автором за даними []

Для забезпечення сталого економічного зростання як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих територій, необхідно проводити об'єктивну та обґрунтовану оцінку впливу основних факторів, що формують цей процес. В умовах змішаної економіки результативне ведення господарської діяльності передбачає аналіз взаємозалежностей між впливовими чинниками та досягнутими результатами, що дає змогу виявити основні тенденції розвитку та підвищити точність прогнозування майбутнього стану регіонів.

Підвищення рівня конкурентоспроможності регіону може здійснюватися через застосування комплексу інструментів політичного, економічного, освітнього, інноваційного та соціокультурного характеру. Їхня реалізація має бути спрямована на покращення різних сфер життєдіяльності території. Щоб забезпечити сталий розвиток і досягти бажаних результатів у підвищенні конкурентоспроможності, органи регіонального управління повинні офіційно визначити ключові напрями розвитку, які стануть орієнтиром для подальшого розподілу ресурсів і формування регіональної політики.

В Україні кожна область у межах реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року, розробила власний стратегічний план розвитку. Ґрунтовне вивчення змісту цих стратегічних документів дало змогу оцінити, наскільки кожна стратегія орієнтована на підвищення конкурентоспроможності. Для цього було враховано частоту використання терміна «конкурентоспроможність» у текстах стратегій, а також визначено, до яких об'єктів цей термін застосовується [27].

Крім того, було проведено аналіз формулювання стратегічних пріоритетів, які, згідно з баченням керівництва областей, мають сприяти посиленню конкурентоспроможних переваг регіону. Узагальнені результати наведено в таблиці 3.2.

Аналіз стратегій розвитку регіонів України на період 2021–2027 рр.

Регіон	Стратегічні орієнтири розвитку, з якими керівництво області пов'язує можливості збільшення конкурентоспроможності регіону
1	2
Вінницька	Реалізація принципів смарт-спеціалізації; розширення спектру освітніх послуг у сфері культури; створення нових інноваційних виробництв; підвищення конкурентоспроможності продукції
Волинська	Активне впровадження суб'єктами малого і середнього підприємництва передових технологій та інноваційного виробництва; підвищення інвестиційної привабливості; нарощення туристично-рекреаційного потенціалу; ефективна регіональна енергетика; продуктивність агропромислового сектору; економічний потенціал культурної спадщини для сталого розвитку громад
Дніпропетровська	Зменшення економічних дисбалансів на основі розвитку промислово-виробничого комплексу; розвиток агропромислового комплексу; диверсифікація економіки монопрофільних міст; розвиток туристичної сфери
Донецька	Кваліфіковані кадри, продуктивна зайнятість та гідна праця; розумна спеціалізація, заснована на знаннях та інноваціях; транспортна доступність та просторове сполучення
Житомирська	Активізація точок зростання регіональної економіки; сприяння інноваційному розвитку підприємництва; стимулювання розвитку аграрного виробництва; органічні рослинництво і тваринництво та виробництво органічних продуктів харчування
Закарпатська	Стабільний розвиток великого, середнього та малого бізнесу; підтримка рослинництва та тваринництва, розвитку туризму і курортів; дотримання балансу розвитку промисловості та збереження унікальних природних ресурсів шляхом реалізації корпоративних, державних та міжнародних інвестиційних, інфраструктурних і транскордонних проєктів
Запорізька	Стабільний розвиток підприємництва; індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах; розвиток бізнес-екосистеми регіону; нарощення туристично-рекреаційного потенціалу; модернізація транспортно-логістичної інфраструктури
Івано-Франківська	Стабільний розвиток підприємництва; стимулювання розвитку інноваційних видів економічної діяльності, залучення інвестицій; енергетична самодостатність; розвиток туристично-рекреаційної сфери; стимулювання економічного розвитку громад, сільських та гірських територій
Київська	Розвиток видів промислової діяльності з високою доданою вартістю; розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва; створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва; розвиток туризму та рекреацій
Кіровоградська	Створення сприятливого середовища для стимулювання економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності, створення робочих місць; формування на основі наявних потужностей науково-дослідних та освітніх установ, інноваційної інфраструктури, зокрема утворення технопарків
Луганська	Розвиток інноваційних галузей економіки з високою доданою вартістю; розвиток сільських територій на базі партнерства та кооперації; системна підтримка бізнесу та його диверсифікація
Львівська	Використання наявної науково-технічної бази, тісний зв'язок між науковими дослідженнями та впровадженням нових технологій у виробництво; стимулювання інноваційних видів економічної діяльності з високою доданою вартістю; інвестиційна привабливість; енергетична самодостатність; науково-технологічний розвиток
Миколаївська	Інноваційний розвиток економіки, зокрема у сферах, визначених смарт-спеціалізацією; створення нових наукоємних виробництв та продуктів; забезпечення потреби у висококваліфікованих кадрах для розвитку інноваційних виробництв
Одеська	Формування сприятливого інвестиційного клімату для залучення інвестиційних коштів у розвиток провідних галузей економіки; створення сприятливого бізнес-клімату та сприяння місцевим товаровиробникам у пошуку нових ринків збуту
Полтавська	Інноваційний та науковий розвиток економіки області на основі смарт-спеціалізації; ефективна бізнес та інвестиційна інфраструктура, активізація інвестиційної діяльності; сталий розвиток креативних індустрій, культури та туризму

Продовження табл. 3.2

1	2
Рівненська	Підтримка високотехнологічних виробництв і наукових досліджень; створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу; стимулювання залучення інвестицій
Сумська	Конкурентоспроможний промисловий та аграрний комплекс регіону; стимулювання активності малого та середнього бізнесу; розвиток туристичної індустрії
Тернопільська	Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу; розвиток енергоефективності та енергозбереження; розвиток туристичної індустрії; стимулювання залучення інвестицій; впровадження регіональної смарт-спеціалізації
Харківська	Розвиток людського капіталу; сприяння розвитку підприємництва, підтримка інтернаціоналізації бізнесу у секторі МСП; підвищення інвестиційної привабливості території громад, підтримка залучення та й розміщення інвестицій; сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічності регіональної економіки, підтримка інновацій підприємств та стартапів
Херсонська	Збільшення доданої вартості агровиробництва, розвиток сільських територій; розвиток медичного туризму
Хмельницька	Зміцнення малого і середнього підприємництва; підвищення потенціалу реалізації регіональної продукції; підвищення продуктивності агропромислового сектору; активізація інвестиційної діяльності; розвиток енергетики; розвиток туристичного потенціалу та креативної індустрії
Черкаська	Інвестиційна діяльність; впровадження новітніх технологій та передового досвіду; впровадження інноваційних технологічних процесів і випуск нових видів продукції
Чернівецька	Створення сприятливих умов для сталого розвитку сільського господарства, в тому числі на гірських територіях; підвищення конкурентоспроможності продукції провідних галузей промисловості (деревообробна, текстильна, харчова); розвиток туризму та рекреації; формування сучасної системи підготовки кадрів для потреб регіональної економіки
Чернігівська	Реалізація регіонального інвестиційного потенціалу, нарощення обсягів інвестиційних надходжень; сталий розвиток агропромислового комплексу; розвиток високотехнологічного промислового виробництва; стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва; підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів

Джерело: узагальнено автором за даними [35]

У результаті вдалося виокремити десять найпоширеніших напрямів, що зустрічаються у стратегічних документах більшості областей України (рис. 3.1).

Найчастіше до ключових пріоритетів регіонального зростання належать: стимулювання інноваційного розвитку малого й середнього бізнесу, активне використання туристично-рекреаційного потенціалу, а також формування ефективної інноваційної інфраструктури та впровадження науково-технологічних рішень. Саме ці напрями розглядаються як потенційно найефективніші у формуванні стійких конкурентних переваг регіонів [35].

Водночас реалізація зазначених стратегічних цілей повинна враховувати нову реальність, зумовлену війною. Це означає необхідність адаптації стратегій до умов безпеки, потреб швидкої реконструкції критично важливої

інфраструктури, а також створення сприятливих умов для повернення населення з-за кордону. Тільки за таких умов регіони зможуть ефективно реалізувати свій потенціал і відновити економічну динаміку в післявоєнний період.

Рис. 3.1. Найбільш затребувані стратегічні орієнтири досягнення конкурентоспроможності регіонів України (згідно зі стратегіями розвитку областей на 2021–2027 рр.)

Джерело: узагальнено автором за даними [35]

Досягнення високого рівня конкурентоспроможності регіону обумовлене цілою низкою важливих чинників і переваг. Тому всі цілі та напрями, визначені регіонами як ключові для зміцнення економічних позицій, повинні бути втілені у практичну площину. Для України реалізація таких стратегій є вкрай актуальною та необхідною. Конкурентоспроможний регіон здатен забезпечувати стійке економічне зростання, приваблювати масштабні інвестиційні проєкти з вигідними умовами, а також створювати нові робочі місця, що сприятиме збільшенню валового регіонального продукту та покращенню добробуту населення.

Як правило, такі регіони забезпечують підприємствам сприятливе середовище для ведення бізнесу – завдяки низьким податковим ставкам, розвиненій інфраструктурі та доступу до ринків збуту. Це формує сильне, конкурентне ділове середовище, яке стимулює подальший розвиток регіону. Конкурентоспроможність також мотивує місцеву владу і приватний сектор інвестувати в наукові дослідження та впровадження сучасних технологій, що, своєю чергою, сприяє підвищенню якості життя населення.

Крім того, регіони з високим рівнем конкурентоспроможності стають магнітом для кваліфікованих фахівців, пропонуючи можливості професійного зростання, гідний рівень життя і зменшення соціального розшарування. Такі території здатні краще забезпечувати потреби в якісній освіті, охороні здоров'я та безпеці. Їх розвиток також включає поліпшення транспортної та інженерної інфраструктури — зокрема, доріг, портів, аеропортів — що додатково підвищує ефективність логістики та руху товарів і послуг.

Узагальнюючи, можна зазначити, що забезпечення конкурентоспроможності регіону є ключовою ціллю для органів влади, бізнесових структур та місцевого населення, адже це сприяє сталому розвитку території та підвищенню рівня життя її мешканців — що, власне, і становить головну функцію державної політики. Водночас для України надзвичайно складним завданням у післявоєнний період стане синхронне впровадження усіх стратегічних напрямів, визначених областями. Це зумовлено тим, що регіони країни мають різну ступінь постраждалості й потребують індивідуального підходу до відбудови залежно від географічного розташування [35].

Попри це, усі першочергові дії з відновлення мають бути погоджені з тими стратегічними напрямами, які офіційно закріплені у регіональних програмах розвитку та орієнтовані на досягнення економічної стійкості й підвищення конкурентоспроможності. Надалі наукові дослідження повинні бути спрямовані на створення детальних індивідуальних дорожніх карт для кожної області — з урахуванням її специфічних умов, потреб та пріоритетів

— задля досягнення сталого зростання та укріплення її позицій на національному економічному просторі.

3.2. Джерела фінансування реалізації пріоритетів смарт-спеціалізації в регіонах України як напрямок підвищення їх конкурентоспроможності

Поглиблення процесів формування цифрової економіки в Україні, що супроводжується чіткою орієнтацією на впровадження технологічних рішень та інновацій, зумовлює необхідність розробки системи стратегічних інструментів державного регулювання. Особливість таких інструментів полягає в їхньому спрямуванні на підтримку реалізації концепції смарт-спеціалізації через інтеграцію відповідних завдань до національних, секторальних та регіональних стратегій розвитку. У цьому контексті акцент робиться на інтелектуалізації та цифровій трансформації ключових галузей економіки, а також на формуванні суспільства, орієнтованого на знання та інновації.

У період з 2013 по 2020 рік в Україні було ухвалено близько п'ятдесяти стратегічних і програмно-цільових документів, які стосуються інноваційного поступу в окремих секторах економіки. Від 2019 року діє міжгалузевий стратегічний документ, що охоплює широке коло видів економічної діяльності — йдеться про Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності до 2030 року. Основною метою цієї стратегії є формування національної інноваційної екосистеми, здатної забезпечити ефективну трансформацію творчих ідей в інноваційні продукти та сервіси, а також підвищення загального рівня інноваційності економіки. Документ передбачає створення сприятливого середовища для розвитку інновацій, зростання кількості впроваджених розробок, покращення економічної результативності їх використання та активне залучення інвестицій у цю сферу.

Крім того, у 2020 році Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку штучного інтелекту до 2030 року, яка окреслює стратегічне бачення формування конкурентоспроможної національної економіки через впровадження технологій штучного інтелекту. У документі визначено пріоритетні напрями застосування таких систем: освіта, наука, економіка, професійна підготовка, публічне управління, безпека в інформаційній та кіберсфері, оборона, правосуддя, а також нормативно-правове забезпечення й етичні аспекти використання новітніх технологій.

З огляду на світовий досвід формування державної політики у сфері цифрової трансформації, Україна розпочала реалізацію власної стратегії модернізації економіки. Вже у 2013 році було ухвалено Стратегію розвитку інформаційного суспільства, яка стала основою для переходу до постіндустріальної економіки, орієнтованої на знання та інформаційні ресурси. Ці засади набули подальшого розвитку у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки (яка залишається чинною), де окреслено ключові вектори державної цифрової політики. Серед них — цифрова реіндустріалізація, зростання частки високотехнологічного виробництва, просування інноваційного підприємництва, а також інтеграція сучасних ІКТ-рішень у соціальну сферу задля вирішення актуальних соціальних викликів [52, 53].

Одним із вагомих кроків у цьому напрямі стала ініціатива з розбудови електронного врядування та сприяння розвитку інклюзивної демократії. Згідно з відповідною концепцією, держава орієнтується на реалізацію принципів відкритості, справедливості, доступності та гнучкості управлінських процесів. Завдяки впровадженню передових інформаційно-комунікаційних технологій створено умови для ефективної взаємодії між державними органами, громадянським суспільством і бізнесом у процесі прийняття й реалізації управлінських рішень.

Ідеї цифрової та інноваційної трансформації економіки України закріплені також у базових стратегічних документах, що стосуються сталого

розвитку, гарантування національної безпеки, євроінтеграції, підтримки високотехнологічних галузей, науково-технічного поступу, модернізації системи охорони інтелектуальної власності та технічного регулювання, а також політики регіонального розвитку. Участь України в глобальному процесі формування інформаційного суспільства і економіки знань свідчить про її прагнення до структурної трансформації господарського комплексу. Однак ефективна реалізація цих ініціатив у контексті сталого розвитку потребує посилення національного інноваційного потенціалу та підвищення технологічної конкурентоспроможності країни.

Одним із ключових принципів регіонального розвитку в Україні до 2027 року є підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом впровадження концепції смарт-спеціалізації. Цей підхід передбачає формування унікального регіонального продукту через інтеграцію обмеженого числа пріоритетних секторів економіки, що характеризуються високим інноваційним потенціалом, із наявною в регіоні базою знань. В результаті смарт-спеціалізація має сприяти прискоренню економічного зростання та посиленню конкурентних позицій регіонів як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [52].

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року та інших нормативних документів, при розробці регіональних стратегій було визначено ключові види економічної діяльності і напрями, що володіють потенціалом для розвитку на засадах смарт-спеціалізації. Слід зазначити, що більшість вибраних напрямів смарт-спеціалізації співпадають із традиційними економічними профілями регіонів. На наступному етапі в регіонах були розроблені технічні завдання та проекти, спрямовані на реалізацію стратегічних цілей, що відобразилися в планах заходів на 2021–2023 роки. Серед них є й проекти, безпосередньо пов'язані зі смарт-спеціалізацією.

Досвід європейських регіонів у впровадженні смарт-спеціалізації демонструє значні фінансові потреби для реалізації таких проектів. Зокрема, у період 2014–2020 років на регіональний розвиток у країнах ЄС було

спрямовано 639,7 млрд євро, з яких 72% становили кошти європейських структурних і інвестиційних фондів, а решта – державних, регіональних та приватних інвестицій. В українських умовах це підкреслює гостру необхідність у пошуку ефективних джерел фінансування для реалізації подібних ініціатив.

Аналіз планів заходів з реалізації регіональних стратегій на період 2021–2025 років дозволив ідентифікувати 111 проєктів, які повністю відповідають визначеним регіонами напрямом смарт-спеціалізації (табл. 3.3).

Загальна сума фінансування, необхідна для їх реалізації протягом найближчих трьох років, оцінюється у 31,5 млрд грн, при цьому 61,7% цих коштів припадає на проєкти, реалізовані у місті Києві.

Аналіз потенційної структури фінансування проєктів смарт-спеціалізації свідчить про домінування державного бюджету як основного джерела ресурсів. У середньому майже половина запланованих витрат припадає на державне фінансування: 10,1% становлять кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), а 39,4% – інші державні джерела (цільові програми, субвенції тощо). Частка власних коштів підприємств, грантів та ресурсів міжнародних фінансових організацій становить 48,1%. Решта необхідного фінансування планується отримати з місцевих бюджетів, переважно з обласних [54].

Регіональний аналіз демонструє різну орієнтацію щодо джерел фінансування: у Київській і Хмельницькій областях основну частку фінансування очікують отримати з ДФРР, у Запорізькій, Черкаській та Кіровоградській — із цільових державних програм та субвенцій, а в Херсонській, Сумській та Луганській — за рахунок власних коштів підприємств і грантів міжнародних організацій. У місті Києві проєкти планують реалізовувати за рахунок столичного бюджету.

Варто також відзначити, що у п'яти регіонах (Донецькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Миколаївській та Полтавській областях) не було виявлено проєктів, чітко спрямованих на реалізацію визначених у регіональних

Таблиця 3.3

Джерела фінансування та прогнозовані обсяги ресурсів для реалізації проєктів смарт-спеціалізації в регіонах

Регіон	Державний бюджет		Фінансування з місцевого бюджету, млн грн	Інші джерела, млн грн	Загальна сума, млн грн	Кількість проєктів смарт спеціалізації	Напрями смарт-спеціалізації регіону, яким відповідають проєкти	Кількість визначених в регіональній стратегії напрямів смарт спеціалізації
	ДФРР, млн грн.	Інші джерела держ бюджету, млн грн						
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницька	12,6	5,0	6,1	31,3	55,0	2	оздоровчий та лікувальний туризм	1
Волинська	не вказано розбивку за джерелами				318,0	1	стимулювання розвитку збалансованого екологічно чистого виробництва продуктів харчування	2
Дніпропетровська	не вказано розбивку за джерелами				438,4	4	розвиток потенціалу хімічного комплексу (створення хімічного кластеру)	2
Житомирська	-	23,9	12,0	26,0	61,9	11	виготовлення виробів із бетону, гіпсу і піску; органічне рослинництво і тваринництво та виробництво органічних продуктів харчування	6
Запорізька	-	3879,4	-	116,6	5542,0	1	виробництво двигунів та запчастин до гвинтокрилів	5
Київська	158,2	17,5	5,5	15,4	196,5	5	біоактивні речовини та фармацевтика для здоров'я людини; виробництво інноваційних харчових продуктів з вдосконаленими споживчими якістьми	4
Кіровоградська	-	128,4	4,5	1,0	133,9	2	виробництво машин та устаткування для сільського та лісового господарства	2
Луганська	18,0	15,0	7,8	553,7	594,5	8	розвиток науки та інновацій, впровадження наукових розробок у частині сприяння розвитку кластеру інжинірингу; розвиток інноваційних галузей економіки з високою доданою вартістю на засадах смарт-спеціалізації (сфери - хімічна, біохімічна, фармацевтична, відновлювальна енергетика); підвищення продуктивності та ефективності сільського господарства	3

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська	76,9	38,5	29,9	51,9	197,1	12	переробна промисловість (машино та приладобудування); біоекономіка; креативні індустрії	3
Одеська	12,2	19,1	8,8	2,0	42,	4	харчові продукти з якісно новими властивостями; виробництво сільськогосподарської продукції	2
Рівненська	5,2	-	1,0	0,5	6,7	6	високотехнологічне органічне сільське господарство, ягідництво та садівництво; ІТ-сектор;	5
Сумська	135,0	2,0	19,3	1524,7	1680,9	8	сільське господарство; харчова промисловість; машинобудування	3
Тернопільська	-	41,9	11,9	61,2	115,0	8	виробництво нішевої продукції; виробництво молочних продуктів; виробництво електричного освітлювального устаткування; органічне сільськогосподарське виробництво	4
Харківська	24,0	45,0	6,0	3,0	78,0	2	біофармацевтика	8
Херсонська	79,1	-	28,7	1225,7	1333,5	5	переробка сільськогосподарської продукції; розвиток медичного туризму	3
Хмельницька	223,5	0,5	1,5	39,6	265,1	7	виробництво харчових продуктів; виробництво текстильних виробів	6
Черкаська	-	168,7	61,2	40,1	270,0	8	інноваційні агротехнології, глибока переробка сільськогосподарської продукції, висока якість продуктів харчування; розвиток ІТ-галузі та інформаційно комунікаційних технологій	2
Чернівецька	385,0	79,0	66,3	132,7	663,0	7	сільське господарство; переробна промисловість (деревообробна, текстильна, харчова); туризм та рекреація	3
Чернігівська	9,7	-	5,7	75,9	91,2	7	нарощування виробництва якісної сільгоспсировини та розвиток її поглибленої переробки; розвиток «зелених» технологій та біоекономіки; розвиток інформаційних технологій та їх впровадження у різних сферах життєдіяльності та виробництва	3
м. Київ	-	-	19465,0	-	19465,0	3	діяльність у сфері телевізійного мовлення; діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	8

Джерело: узагальнено автором за даними [54]

стратегіях напрямів смарт-спеціалізації.

Водночас, у більшості регіонів України, включно з вказаними, розроблено низку проєктів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки через інтеграцію наукових досліджень і ключових видів економічної діяльності. Зокрема, в Івано-Франківській області 28 проєктів у рамках стратегічної мети «Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації» зосереджені на розвитку туристично-рекреаційної сфери (операційна ціль 1.3 відповідної регіональної стратегії)

Незважаючи на те, що деякі проєкти містять елементи смарт-спеціалізації, сфери туризму та рекреації не визначені як офіційні напрями смарт-спеціалізації в регіональних стратегіях розвитку. Аналогічна ситуація спостерігається у Закарпатській області, де проєкти, спрямовані на досягнення стратегічної мети «Побудова локальних економік знань та смарт-спеціалізація», не відповідають затвердженим напрямам смарт-спеціалізації регіону до 2027 року. Зокрема, вони орієнтовані на розвиток туризму, рекреації, енергоефективності та створення різноманітних хабів (зокрема кіновиробничих та загального спрямування), які не належать до офіційно визначених напрямів смарт-спеціалізації [53].

У більшості регіонів спостерігається розробка проєктів, що сприяють інноваційному розвитку інфраструктури малого та середнього бізнесу через створення бізнес-центрів, академічних і виробничих бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва та стартапів, коворкінг-просторів тощо. Хоча ці проєкти не завжди безпосередньо корелюють із визначеними в регіонах напрямками смарт-спеціалізації, вони можуть стати важливою базою для подальшої реалізації відповідних стратегічних ініціатив.

Водночас, аналіз технічних завдань і проєктів, включених до планів реалізації регіональних стратегій, виявив відсутність чітко визначених механізмів взаємодії між ключовими учасниками проєктів смарт-спеціалізації, а також не окреслено ролі кожного учасника у процесі реалізації (зокрема,

співпраці між бізнесом та науковою спільнотою для синергії у створенні інноваційних продуктів). Це створює значний ризик неефективного використання залучених коштів і недосягнення поставлених цілей.

Враховуючи європейський досвід підтримки смарт-спеціалізації регіонів та планові джерела фінансування, що передбачені для реалізації напрямів смарт-спеціалізації в українських регіонах, можна виокремити наступні основні джерела фінансування відповідних проєктів в Україні:

- кошти державного бюджету, включно з державним фондом регіонального розвитку (ДФРР), Державною інноваційною фінансово-кредитною установою, галузевими та міжгалузевими державними цільовими програмами, бюджетними програмами центральних органів виконавчої влади, орієнтованими на розвиток конкретних сфер у регіонах, а також секторальною бюджетною підтримкою Європейського Союзу;
- кошти місцевих бюджетів, зокрема обласних;
- фінансові ресурси міжнародної технічної допомоги та міжнародних фінансових організацій;
- кошти приватних інвесторів та власні ресурси підприємств;
- інші джерела фінансування.

У сфері регіональної економіки програмно-цільовий підхід до планування виступає ключовим елементом складної системи забезпечення сталого розвитку регіонів, орієнтованого на принципи smart-спеціалізації, з урахуванням глобальних та національних процесів цифрової трансформації та інтелектуалізації. На рисунку 3.2. зображено структурно-логічну модель цифровізації та інтелектуалізації регіонального розвитку в контексті перспектив смарт-спеціалізації [54].

Розгортання відповідної державної політики вимагає інтеграції пріоритетних орієнтирів, окреслених у Державній стратегії регіонального розвитку на період 2021–2027 років (зокрема, стратегічна ціль II, що стосується посилення конкурентоспроможності регіонів), а також узгодження з Планом заходів на 2021–2023 роки щодо реалізації цієї стратегії (операційна

ціль 4 – стимулювання впровадження інновацій та підвищення технологічного рівня регіональних економік, розвиток інноваційного підприємництва і стартапів).

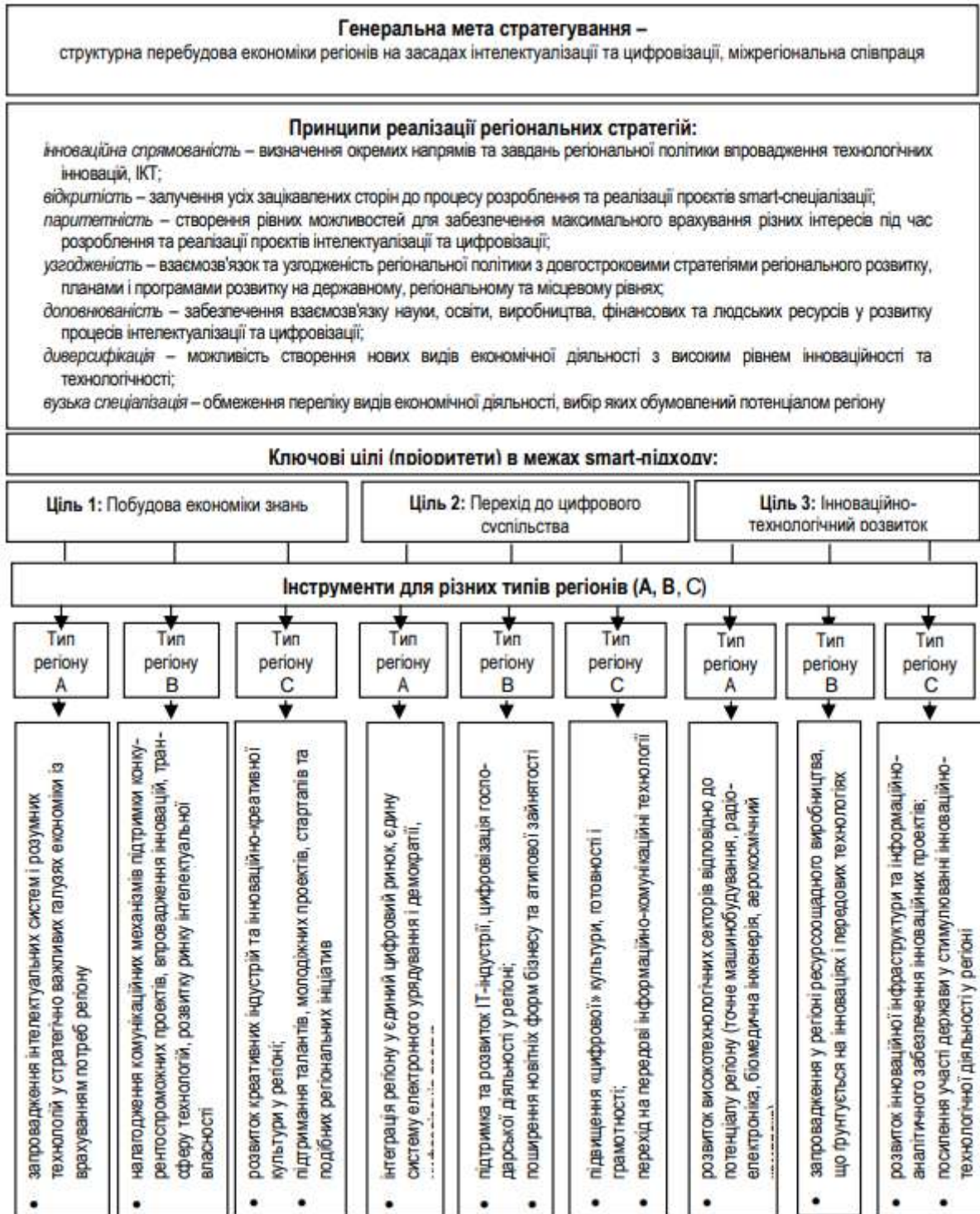

Рис.3.2. Цілі та механізми впровадження інтелектуалізації і цифровізації в регіональному розвитку з огляду на нові можливості smart-спеціалізації в Україні

Джерело: узагальнено автором за даними [53,54]

Зазначена модель передбачає визначення стратегічних пріоритетів та конкретних інструментів для втілення ідей цифрово-інноваційної модернізації регіонів. Основною метою такого стратегічного підходу є трансформація економічної структури регіонів на основі інтелектуалізації та цифровізації. Досягнення цієї мети забезпечується через реалізацію трьох ключових напрямів сталого розвитку: інтелектуалізації економіки (що охоплює процеси креативізації та створення нових знань), цифровізації суспільства (включаючи формування цифрової держави, економіки та соціуму), а також інноваційного зростання, яке сприяє підвищенню технологічної конкурентоспроможності.

Розробка конкретних заходів і механізмів реалізації задекларованих смарт-цілей має здійснюватися з урахуванням інноваційного потенціалу, рівня технологічного розвитку та наявних конкурентних переваг кожного окремого регіону. На основі кластерного аналізу було ідентифіковано типи регіонів, а саме регіони з високим інноваційним потенціалом та розвиненою інтелектуально-цифровою інфраструктурою; регіони із середнім рівнем інноваційної активності та частковою орієнтацією на впровадження цифрових технологій; регіони з низьким рівнем інноваційності та обмеженим інтелектуально-цифровим потенціалом [54].

Такий підхід дозволяє більш точно визначити пріоритетні напрями економічної діяльності, що вже сьогодні або потенційно здатні генерувати та ефективно використовувати інновації й креативні ресурси.

У контексті формування перспективного бачення регіонального розвитку та поглиблення інтеграційних процесів з ЄС ключовими інструментами виступають:

- розбудова ринку інтелектуальної власності;
- створення ефективної системи трансферу знань і технологій;
- імплементація міжнародних стандартів обміну інформацією (зокрема, CRS, FATCA);
- цифровізація управлінських і соціальних процесів;
- підвищення рівня цифрової грамотності населення;

- активізація креативного потенціалу суспільства;
- покращення іміджу регіонів та зміцнення їх інвестиційної привабливості на міжнародному рівні.

Очікуваними результатами впровадження смарт-орієнтованого стратегічного підходу до регіонального розвитку мають стати:

- технологічна модернізація промислового сектору з переходом до більш високих технологічних укладів;
- активізація інноваційної та цифрової активності на місцевому рівні;
- формування нових рушіїв економічного зростання;
- посилення ролі малого бізнесу та стартапів як центрів інноваційної динаміки;
- трансформація ринку праці в напрямі гнучкої безпеки (флексик'юризації), заснованої на сучасних трудових моделях, новітніх компетентностях та ефективному соціальному захисті.

Для виконання стратегічних завдань необхідне не лише використання наявних ресурсів, знань і можливостей регіонів, але й їхнє вдосконалення або створення нових. У цьому контексті застосовується додаткова перспектива, яка деталізує стратегічні програми формування та розвитку конкурентних переваг регіону за допомогою кількісних і якісних індикаторів, таких як частка інноваційно активних підприємств, відсоток науково-технічних і креативних фахівців, кількість патентів та рівень впровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах.

Загальна стратегічна карта регіонального розвитку має бути поширена серед органів місцевого самоврядування шляхом її детального розгортання на нижчі рівні (стратегічні карти другого, третього та наступних рівнів).

Розробка та впровадження більш дієвих інструментів інтелектуалізації і цифровізації у контексті нових можливостей смарт-спеціалізації в Україні сприятиме не лише зростанню конкурентоспроможності регіонів, створенню нових робочих місць і покращенню якості життя населення, а й посиленню іміджу територій. Крім того, це відкриває можливості для додаткової

фінансової підтримки регіонального розвитку, зокрема пріоритетних секторів економіки, за рахунок підвищення інвестиційної привабливості. Ще однією важливою перевагою є можливість залучення програмних ресурсів європейських фондів (наприклад, Horizon 2020, Cosme, Enterprise Europe Network) та розширення зовнішніх джерел фінансування. Це створює реальні умови для налагодження єврорегіонального співробітництва з європейськими регіонами зі суміжною спеціалізацією, що сприяє інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості.

Висновки до розділу 3

У процесі дослідження окреслено ключові орієнтири та інструменти, які сприяють зростанню конкурентоспроможності українських регіонів в умовах децентралізації, інтеграційних прагнень та сучасних викликів. Стратегічні документи регіонального розвитку свідчать про прагнення до оновлення інфраструктури, активізації підприємництва, розвитку туристичного потенціалу, впровадження інновацій та створення сприятливих умов для залучення інвестицій. Ці напрями формують основу для підвищення стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Аналіз досвіду інших країн свідчить, що ефективний розвиток громад ґрунтується на інтегрованому підході, який враховує інтереси всіх учасників процесу, базується на прозорому управлінні, взаємодії, інноваціях і відповідальності. У нинішніх умовах створення конкурентних переваг територій стає пріоритетним напрямом, особливо з огляду на зростаючу конкуренцію між громадами. Для України вивчення й адаптація міжнародних підходів до управління конкурентоспроможністю є важливою складовою розвитку її регіональної економіки та зміцнення позицій на світовій арені.

Досвід європейських країн (зокрема Польщі, Франції та Швеції) підтверджує ефективність комплексного підходу до модернізації управління,

підтримки малого бізнесу та міжсекторальної взаємодії. Аналіз українських стратегій розвитку засвідчив, що більшість областей орієнтуються на інноваційно-орієнтоване підприємництво, ефективне використання місцевих ресурсів і розвиток людського капіталу. Водночас окремі регіони потребують чіткішого узгодження стратегічних цілей з наявними ресурсами та офіційними пріоритетами.

Застосування концепції смарт-спеціалізації визначено як перспективний напрям забезпечення економічного зростання. Проте успішна реалізація таких ініціатив залежить від наявності достатніх фінансових ресурсів і продуманої системи фінансування. Державний бюджет, міжнародні гранти, кошти місцевих громад та приватних інвесторів мають доповнювати один одного для досягнення синергетичного ефекту. Окрему увагу варто приділити залученню недержавного капіталу та активізації міжрегіонального співробітництва.

Загалом, підвищення конкурентоспроможності українських територій вимагає не лише стратегічного бачення, а й гнучкої адаптації до безпекових, соціальних і економічних обставин. Ефективне управління, інституційна спроможність, участь громадськості та міжсекторальна координація мають стати ключовими умовами для успішного втілення стратегічних цілей та забезпечення сталого розвитку на регіональному рівні.

ВИСНОВКИ

У межах теоретико-методичних основ було всебічно розглянуто сутність поняття конкурентоспроможності регіону як багатокомпонентного та системного явища, що відображає здатність території ефективно використовувати наявні ресурси, залучати інвестиції, формувати сприятливий інноваційний клімат та забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток. Було акцентовано увагу на тому, що конкурентоспроможність регіону є інтегральним показником, що охоплює економічні, соціальні, політичні та екологічні чинники, які взаємодіють у межах єдиної системи. Таке комплексне розуміння дає змогу сформувати цілісне бачення факторів та механізмів, що впливають на розвиток територій, та визначити основні напрями покращення їх конкурентних позицій.

Проведений аналіз наукових підходів дозволив виокремити ключові методологічні принципи оцінювання конкурентоспроможності регіонів, серед яких системність, комплексність, порівняльність і динамічність. Визначено, що для формування об'єктивної оцінки необхідно враховувати як внутрішні можливості території, так і зовнішні впливи, зокрема макроекономічні умови, глобальні тренди та регіональні особливості. Застосування інтегральних показників, що відображають реальний стан та перспективи розвитку регіональної економіки, забезпечує більш точну діагностику і дозволяє виявити потенціал для підвищення конкурентоспроможності.

У другому розділі здійснено всебічний аналіз трансформацій соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах повномасштабної війни, що суттєво вплинула на структурні особливості розвитку країни та загострила існуючі регіональні диспропорції. Дослідження засвідчило, що збройний конфлікт викликав глибокі макроекономічні зміни, зокрема різке зростання інфляції, погіршення життєвих стандартів населення, зростання безробіття та збільшення залежності бюджету держави від зовнішньої фінансової підтримки. Встановлено, що ці негативні процеси мають різний ступінь

впливу на регіони, що значною мірою ускладнює рівномірний розвиток країни.

Ідентифіковано ключові детермінанти соціально-економічної динаміки регіонів, серед яких важливою є реформа децентралізації, що сприяє підвищенню бюджетної автономії територіальних громад. Водночас ефективність цієї реформи значною мірою залежить від спроможності місцевих органів влади ефективно управляти ресурсами, забезпечувати прозорість і залучати інвестиції. Проте виявлено ряд системних бар'єрів, що стримують сталий розвиток, серед яких — застаріла інфраструктура, нерівномірний доступ до соціальних послуг, демографічні виклики, високий рівень безробіття, а також обмежений доступ до фінансування.

Одним із важливих напрямів модернізації регіонального управління визначено цифровізацію, яка сприяє підвищенню ефективності адміністративних процесів та покращенню інвестиційного клімату. Впровадження сучасних інформаційних технологій у виробничу та сервісну сфери створює передумови для підсилення конкурентних переваг регіонів і їх адаптивності до зовнішніх економічних шоків. Однак обмежене фінансування малого і середнього бізнесу, а також відсутність комплексної стратегії регіонального розвитку становлять серйозні виклики.

Особливу увагу приділено соціальній згуртованості та розвитку людського капіталу як ключовим факторам формування стійких та конкурентоспроможних громад. Реалізація програм підтримки молоді, розширення доступу до якісної освіти та професійної підготовки сприяє посиленню кадрового потенціалу регіонів і створює умови для сталого розвитку. Активізація громадянської участі у процесах прийняття рішень підвищує рівень довіри до інституцій та стимулює відповідальний підхід до управління ресурсами.

Результати емпіричного аналізу засвідчили, що найвищий рівень конкурентоспроможності має столичний регіон та кілька індустріально розвинених областей, що свідчить про концентрацію економічної активності

у певних територіях. Визначено, що рівень конкурентоспроможності тісно корелює з інституційною, інфраструктурною та інноваційною спроможністю регіонів. Класифікація регіонів за індексом конкурентоспроможності дозволяє ідентифікувати території з високим потенціалом розвитку, а також ті, що потребують цільової підтримки через соціально-економічну деградацію, викликану війною.

Проаналізовано основні політичні, економічні, соціальні та технологічні чинники, що визначають потенціал регіонів. Виявлено, що стримуючими факторами розвитку є інфраструктурні обмеження, демографічна криза, низький рівень інституційної спроможності та проблеми з доступом до фінансових ресурсів. Логістичні труднощі, трудова міграція та недостатня цифровізація сільських територій поглиблюють регіональні дисбаланси.

Водночас окремі регіони демонструють високий рівень адаптивності завдяки диверсифікації економіки, залученню внутрішньо переміщених осіб та цифровій трансформації. Позитивним прикладом є впровадження проєкту "Дія", що сприяє цифровізації адміністративних послуг, хоч рівень його ефективності варіюється між регіонами.

Отже, результати дослідження підкреслюють необхідність запровадження регіонально диференційованої політики, спрямованої на модернізацію інфраструктури, підтримку підприємництва, зміцнення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та інтеграцію регіональних економік у загальноєвропейський простір. Цільове використання міжнародної допомоги та стимулювання інвестиційної активності розглядаються як ключові умови зменшення територіальних диспропорцій і формування стійкої економіки у повоєнний період.

У завершальному розділі визначено стратегічні орієнтири підвищення конкурентоспроможності, серед яких оновлення інфраструктури, активізація підприємництва, розвиток туристичного потенціалу, впровадження інноваційних технологій та створення сприятливих умов для залучення інвестицій. Аналіз міжнародного досвіду, зокрема європейських країн,

засвідчує ефективність комплексного підходу до регіонального розвитку, який включає прозоре управління, інновації, міжсекторну співпрацю та залучення громадськості.

Запровадження концепції смарт-спеціалізації визнано перспективним інструментом для забезпечення економічного зростання. Однак успішність реалізації цих ініціатив залежить від наявності належного фінансування, координації між державним, місцевим та приватним секторами, а також активізації міжрегіональної співпраці.

Підвищення конкурентоспроможності українських регіонів вимагає не лише стратегічного бачення, а й гнучкої адаптації до викликів безпекового, соціального та економічного характеру. Важливо посилити управлінську і інституційну спроможність, забезпечити прозорість процесів, стимулювати участь громадськості та міжсекторальну координацію. Такий підхід стане запорукою успішного втілення стратегічних цілей, створення сталих конкурентних переваг і забезпечення збалансованого розвитку на регіональному рівні в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверін М. І. Регіональна конкурентоспроможність: сутність та чинники формування. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 1 (34). С. 13–18. URL: [http://visnyk.donnu.edu.ua/files/issue/2018/1\(34\)/1\(34\)-2018.pdf](http://visnyk.donnu.edu.ua/files/issue/2018/1(34)/1(34)-2018.pdf) .
2. Андрусак Н. В. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 6. Т. 2. С. 272–276. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2017_6_2/272-276.pdf .
3. Бабенко А. І. Конкурентоспроможність регіонів України: теоретичні аспекти та практичні підходи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2019. № 97. С. 38–43. URL: http://www.econ.karazin.ua/upload/redaction/VICHNIK_XHU_EM_97_2019.pdf .
4. Білоусова О. С. Оцінка інноваційної складової конкурентоспроможності регіонів. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 67–71. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2020/15.pdf .
5. Бондар Н. М. Регіональна конкурентоспроможність: сутність, детермінанти та оцінка. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6078> .
6. Васильченко В. В., Дорош М. В. Конкурентоспроможність регіонів України: сучасний стан та напрями підвищення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2021. Вип. 37. С. 132–138. URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/37-2021/20.pdf> .
7. Вишневський О. С. Фактори формування та механізми управління конкурентоспроможністю регіонів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка*. 2019. Вип. 1 (53). С. 120–125. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.com/archive/53_1_2019ua/24.pdf .
8. Воронкова В. Г., Панченко А. В. Кластерний підхід у підвищенні конкурентоспроможності регіонів. *Економічний вісник Запорізької державної*

інженерної академії. 2017. Вип. 1 (9). С. 96–101. URL: <http://ebz.zgia.edu.ua/article/view/100465/95744> .

9. Гавриш О. С. Теоретико-методологічні засади оцінки конкурентоспроможності регіону. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 136–141. URL: http://www.business-inform.net/pdf/2018/3_0/136_141.pdf .

10. Герасимчук В. І. Регіональна політика України: виклики та пріоритети. Київ: Знання, 2019. 288 с.

11. Гливенко В. В. Розвиток регіонів України в умовах децентралізації: управлінський аспект. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2020. № 19. С. 89–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/puau_2020_19_12 .

12. Гончарук В. М. Концептуальні підходи до формування конкурентоспроможності регіону. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 27. С. 132–136. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_27/29.pdf .

13. Гудзь П. В. Адаптація стратегій регіонального розвитку до європейських стандартів. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 42. С. 25–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evut_2019_42_5 .

14. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> .

15. Дзюба С. В. Особливості оцінки конкурентоспроможності регіонів в умовах євроінтеграції. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 3 (67). С. 145–149.

16. Дорошенко О. В. Механізми підвищення конкурентоспроможності регіонів України в контексті глобалізації. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 58. С. 112–117.

17. Жук М. В. Кластеризація регіонів: теоретичні основи та практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка*. 2020. Вип. 1 (55). С. 108–113.

18. Затонацька Т. Г. Стратегічні орієнтири розвитку регіонів України.

Економіка та прогнозування. 2019. № 3. С. 78–86.

19. Згуровський М. З. Глобальні та національні індикатори сталого розвитку: аналіз та використання. Київ: НТУУ "КПІ", 2017. 248 с.

20. Іванов О. Ю. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності регіонів. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 104–109.

21. Качан Є. П. Управління конкурентоспроможністю регіонів. *Регіональна економіка*. 2017. № 3. С. 95–102.

22. Кіцак М. М., Білик Р. С. Зарубіжний досвід управління конкурентними перевагами територій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 13, Ч. 2. С. 13–18. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.com/archive/13_2_2017ua/5.pdf

23. Ковальчук В. Г. Регіональний розвиток в умовах децентралізації: концептуальні засади. Львів: Магнолія 2006, 2016. 328 с.

24. Козак О. М. Вплив воєнних дій на соціально-економічний розвиток регіонів України. *Економічний простір*. 2022. № 173. С. 8–12. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/prostir/article/view/805> .

25. Коляда Т. А. Смарт-спеціалізація як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 9 (231). С. 104–110.

26. Корольчук С. В. Інтегральні показники оцінки конкурентоспроможності регіонів. *Науковий вісник Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. 2018. Вип. 2 (12). С. 188–192.

27. Криворучко М. М. Конкурентоспроможність регіону: теоретичний аспект та методи оцінки. *Збірник наукових праць Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. Економічні науки*. 2017. № 1. С. 102–108.

28. Кузнєцова С. А. Конкурентоспроможність територій: теорія та практика. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2015. 280 с.

29. Кузьмін О. Є. Методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності регіонів. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2019. № 2. С. 146–155.
30. Куценко Т. І. Фінансові аспекти реалізації стратегій смарт-спеціалізації. *Фінанси України*. 2021. № 7. С. 88–95.
31. Лаптев С. А. Вплив інвестиційної привабливості на конкурентоспроможність регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 15. С. 12–16.
32. Лещук В. І. Регіональний розвиток: теорія, методологія, практика. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 360 с.
33. Лободін А. М. Сучасні підходи до формування конкурентних переваг регіонів. *Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Серія: Економіка і менеджмент*. 2018. № 2 (57). С. 178–183.
34. Мазур О. С. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку регіонів України. *Економіка і регіон*. 2022. № 1 (84). С. 13–18.
35. Манн Р. В., Огородніков В. Ю. Конкурентоспроможність регіону: стратегічні орієнтири розвитку регіонів України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2022. Вип. 4 (67). С. 69–76. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/67-10>
36. Макогон Ю. В. Економіка регіону: проблеми та перспективи розвитку. Донецьк: ДонНУЕТ, 2017. 320 с.
37. Малік М. В. Конкурентоспроможність сільських територій: виклики та перспективи. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 84–90.
38. Мельник Л. Г. Екологічна складова конкурентоспроможності регіонів. *Механізм регулювання економіки*. 2019. № 4. С. 102–108.
39. Миколайчук І. М. Особливості оцінки конкурентоспроможності прикордонних регіонів. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Економіка*. 2017. Вип. 783–784. С. 120–124.
40. Міненко М. А. Кластерна політика в Україні: стан та перспективи.

Економіка та право. 2021. № 2. С. 55–60.

41. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/>

42. Мороз О. В. Соціально-економічні трансформації в Україні в умовах збройної агресії. *Українське суспільство*. 2022. № 3. С. 22–28.

43. Нагорська М. М. Управління конкурентними перевагами регіону. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2018. № 3. С. 156–161.

44. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітичні матеріали щодо регіонального розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/> .

45. Озерна А. В. Розвиток смарт-спеціалізації в українських регіонах: проблеми та можливості. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 1 (63). С. 145–150.

46. Офіційний портал Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> .

47. Перетятко М. В. Вплив людського капіталу на конкурентоспроможність регіонів. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 166–171.

48. Письменна У. О. Інституційні чинники конкурентоспроможності регіонів. *Наукові праці НУХТ. Економічні науки*. 2020. Т. 26, № 2. С. 108–114.

49. Прокопенко О. В. Теоретичні основи регіональної конкурентоспроможності. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. 2017. № 1. С. 138–142.

50. Рудаченко О. О., Угоднікова О. І., Троян В. І., Кравцова С. В. Кластерний аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 10 (38). С.359-371. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-10\(38\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-10(38))

51. Семів С. Р. Економічний потенціал регіону як основа конкурентоспроможності. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29, № 3. С. 156–161.

52. Скрипник А. В. Аналіз регіональних диспропорцій в Україні.

Економічний вісник Донбасу. 2022. № 4 (70). С. 188–193.

53. Смарт-спеціалізація: досвід ЄС та перспективи для України. *Аналітичний звіт Центру економічної стратегії*. 2020. URL: <https://ces.org.ua/smart-specialisation-for-ukraine/>

54. Смарт-спеціалізація регіонів України: методологія та прагматика реалізації: монографія; наук. ред. Сторонянська І. З. / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 424 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)

55. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_2023.pdf

56. Федоренко В. Г. Регіональна економіка: підручник. Київ: Знання, 2008. 464 с.

57. Хитра О. В. Кластерний аналіз як метод оцінки конкурентоспроможності регіонів. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46). С. 605–608.

58. Циба Т. Г. Інфраструктурна складова конкурентоспроможності регіонів. *Науковий вісник Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. 2019. Вип. 1 (13). С. 110–114.

59. Якубенко В. Д. Державна регіональна політика: концептуальні засади та стратегічні пріоритети. Київ: ДУІТ, 2018. 320 с.

60. Annunziata, S. The Regional Competitiveness Index: A tool for policy-making. *European Commission, DG REGIO*. 2017. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/rci_2017_report.pdf .

61. Asheim, B. T., & Isaksen, A. Regional innovation systems: A critical review of the literature and some empirical evidence. *Regional Studies*. 2002. Vol. 36, No. 2. P. 113–121. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00343400220121967> .

62. Foray, D. *Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy*. Routledge, 2015. URL:

<https://www.routledge.com/Smart-Specialisation-Opportunities-and-Challenges-for-Regional-Innovation-Policy/Foray/p/book/9781138856515> .

63. OECD. *OECD Regional Outlook*. 2023. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-outlook/> .

64. Porter, M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press, 1990. URL: <https://www.simonandschuster.com/books/The-Competitive-Advantage-of-Nations/Michael-E-Porter/9780684841474> .

65. World Economic Forum. *The Global Competitiveness Report*. (Щорічні звіти). URL: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report/>

ЗГОДА здобувача вищої освіти

Державного університету економіки і технологій про перевірку кваліфікаційної роботи на прояви академічного плагіату та розміщення в Репозитарії Університету

Я, Тимошенко Аліна Сергіївна, підтримую політику Державного університету економіки і технологій з академічної доброчесності і відкритого доступу.

Засвідчую, що кваліфікаційна бакалаврська робота

Оцінка конкурентоспроможності регіонів України

виконана самостійно та не містить академічного плагіату. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Державного університету економіки і технологій ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення норм академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Також я поінформована, що відповідно до «Положення про Репозитарій (електронну базу даних) Державного університету економіки і технологій» зазначена робота буде розміщена в Електронному архіві Університету (Репозитарії ДУЕТ). З умовами такого розміщення ознайомена.

16.06.2025

А.С. Тимошенко